

**De weder-
opbouwstad**

**Vernieuwing
dorpshart**

**Leusden
slaapdorp?**

Bedrijfshallen

**Initiatief bij
bewoners**

**Co-Housing
Hoogvliet**

ARCHITECTUUR LOKAAL

Decentralisatie en publiek-private samenwerking

Robert Samkalden

PAGINA 4

Architectuur en de identiteit van Leusden

Een prettig slaapdorp - of moet het meer zijn?

Kees de Graaf

PAGINA 5

Herstructurering: een taaiere opgave

Bouwen in de wederopbouwstad

Arjan Hebly

PAGINA 6

Inbreng bewonersvereniging Velp

Bouwen binnen contouren in Grave

Kees Peters

PAGINA 8

Huizen voor nieuwe Hoogvlieters

Co-Housing voor musici en eco's

Michelle Provoost en Wouter van Stiphout

PAGINA 9

Een doos als ontwerpogave

Over bedrijfshallen en bedrijventerreinen

Jetse Oosterbaan Martinius

PAGINA 10

ARCHITECTUUR LOKAAL

Scholieren ontwerpen hun eigen park

Stedelijke vernieuwing met bewoners

Arjan Reinders

PAGINA 12

Duurzame stedenbouw heeft verhaal nodig

Antony Marcelis en Harry Harsema

PAGINA 15

Archiprix 2005

De beste afstudeerplannen

Henk van der Veen

PAGINA 16

Een rivier met vele gezichten

Bewoners en fotografen brengen de Oude Rijn in beeld

Marcel Eekhout

PAGINA 18

Wij zijn (ook) anders!

Herinrichting woonzorgcentrum De Bolder

Sjoerd Cusveller

PAGINA 20

Nieuwbouwplannen voor het dorpshart? Vertel het ons!

Indira van 't Klooster

PAGINA 22

Woningbouw aan het Spaarne

Realisatie prijsvraagontwerp na 13 jaar

Sandra Melllaart

PAGINA 23

Architectuurcentra Nederland

PAGINA 24

Decentralisatie en publiek-private samenwerking

In het Actieprogramma Ruimte en Cultuur beschrijven zeven bewindslieden hun goede voornemens op het gebied van architectuur en ruimtelijke ordening. Het programma presenteert geen nieuwe visies, want het kabinet wil verder met de in de afgelopen 15 jaar ontwikkelde ideeën. Nu komt het vooral aan op de uitvoering. Daarbij stuiten de bewindslieden op een dilemma dat zo oud is als het Nederlandse architectuurbeleid zelf. Het rijk is veelal niet rechtstreeks betrokken bij wat er wordt gebouwd en aangelegd. Opdrachtgevers op het lokale en regionale niveau nemen het merendeel van de beslissingen. Het beleid van het huidige kabinet heeft dan ook als motto: 'decentraal wat kan, centraal wat moet'. Daarbij gaat het erom, dat opdrachtgevers goed geïnformeerd en weloverwogen met de bouwopgave omgaan. Het doel van Architectuur Lokaal is hen daarbij te steunen.

Gebiedsontwikkelingen en realisering van openbare voorzieningen worden tegenwoordig nogal eens uitgevoerd in de vorm van publiek-private samenwerking. Het gaat vaak om grote bouwopgaven en complexe voorzieningen, waarvan de realisatie de financiële draagkracht van lokale overheden te boven gaat. Private partijen zijn dan onmisbaar. Denk bijvoorbeeld aan de totstandkoming van Vinexlocaties, zoals Saendelft in Zaanstad, de stedelijke herinrichting van het centrum van Lelystad en het centrum van Bussum en het onder de grond brengen van de infrastructuur in de Zuidas bij het WTC in Amsterdam-Zuid. De totstandkoming van zo'n samenwerking tussen overheden en private partners is geen sinecure. Er moeten keuzes worden gemaakt op basis van de beantwoording van vragen als: hoe wordt de private partner uitgekozen? Hoe zit het met de Europese aanbestedingsregels? Kan sprake zijn van ongeoorloofde staatssteun? In welke juridische constructie kan de realisering het beste plaats vinden?

De Stichting Instituut voor Bouwrecht heeft onlangs een nieuw boek uitgegeven: 'Publiek-private samenwerking bij de ruimtelijke inrichting en haar exploitatie'. Het is een vrijwel complete 'bijbel', waarin de mogelijkheden en beperkingen, de verschillende contractsvormen en juridische constructies, alsmede de risico's van publiek-private samenwerking beschreven zijn. Op het congres, dat naar aanleiding van dit boek werd gehouden, waarschuwde voorzitter H.D. Werner van de Neprom, dat naar zijn mening de juridische aspecten in het kader van publiek-private samenwerking meestal 'overbelicht' worden en dat te vroeg juristen worden ingeschakeld. Naar zijn oordeel moet eerst tussen de overheid en de private partij, waarmee de overheid een bouwopgave wil realiseren, vertrouwen worden gekweekt en een goede samenwerking worden bereikt. Hier is sprake van een groot dilemma: natuurlijk is er geen goede samenwerking mogelijk, als de partijen elkaar niet vertrouwen. Eerst moeten zij nagaan of zij tot een goede samenwerking kunnen komen. Maar als blijkt dat dat mogelijk is, worden al heel

snel de eerste afspraken gemaakt over de wijze hoe men verder gaat. En voordat men het weet zijn er over en weer verplichtingen ontstaan, waaronder men niet zomaar meer uitkan, omdat dat in strijd is met de goede trouw, die de partijen in de onderhandelingsfase - voorafgaand aan het sluiten van een overeenkomst - in acht moeten nemen.

'Oppassen voor juridificering, voor te veel juridische adviezen' in de eerste fase van de onderhandelingen, aldus Werner. Eerst gaat het om het winnen van elkaars vertrouwen. Dat is zeker waar, maar vanaf de eerste gesprekken en de eerste onderhandelingen, dient aan de zijde van de overheden het proces te worden bewaakt om te voorkomen, dat toezeggingen worden gedaan of verwachtingen worden gewekt - of erger: verplichtingen worden aanvaard -, die men achteraf niet wil of niet kan nakomen. Bij het bewaken van dat proces kan Architectuur Lokaal tot steun zijn. Zij houdt zich al lang bezig met de ontwikkeling van de samenwerking tussen publieke en private partijen, zoals bijvoorbeeld blijkt uit haar bemoeienissen met ontwikkelingscompetities (de procedures voor de selectie van projectontwikkelaars).

Het motto van het kabinet 'decentraal wat kan, centraal wat moet' zou met zich mee moeten brengen - en zal ongetwijfeld ook met zich brengen - dat een nog groter beroep dan voorheen op Architectuur Lokaal wordt gedaan om de lokale overheden bij te staan.

Robert Samkalden
bestuurslid Architectuur Lokaal

LELYSTAD

Architectuur en de identiteit van Leusden

Een prettig slaapdorp - of moet het meer zijn?

Kees de Graaf

Sinds 1999 wordt er in Leusden volop gediscussieerd over de toekomst van deze gemeente ten oosten van Amersfoort. Eerst in het kader van een gemeentelijke toekomstvisie en de afgelopen maanden op instigatie van Stichting Architectuur Leusden (SAL). Centraal thema: hoe staat Leusden er nu voor, welke ontwikkelingen komen er op Leusden af - onder meer door veranderingen in het buitengebied - en hoe moet daarop worden ingespeeld? Een impressie van uiteenlopende meningen.

Architectuur, identiteit, imago: het zijn begrippen die veel - zo niet alles - met elkaar te maken hebben. Nogal wat steden ontleen een nieuw imago aan nieuwe, spraakmakende architectuur. Bilbao is daar een uitstekend voorbeeld van; wie had er ooit van deze vieze, Noord-Spaanse stad gehoord voordat de heren architecten Gehry (Guggenheim Museum) en Calatrava (brug) er aan de slag gingen? Hetzelfde geldt voor Engelse steden als Manchester en - nog recenter - Newcastle upon Tyne; door nieuwe bruggen en musea zijn ook deze steden ineens hip en place'z. Blijkbaar is het mogelijk door investeringen in cultuur en architectuur steden een nieuwe identiteit aan te meten. Veelal gaat dat gepaard met uitgebreide communicatiecampagnes, in vaktermen ook wel branding genoemd; een stad of regio wordt daarbij als 'merk' beschouwd en 'in de markt gezet'. Overigens gebeurt dat de laatste tijd ook steeds vaker met bestaande gebieden, zoals naoorlogse woonwijken, die een nieuw imago nodig hebben.

BEHOEFTE AAN HOOGSTANDJES

Wat in Bilbao kan, moet in Leusden ook kunnen, moet de Stichting Architectuur Leusden (SAL, opgericht in 2003) gedacht hebben. Gedoopt door Karel de Grote in het jaar 777 als Villa Lisiduna is Leusden uitgegroeid tot een gemeente met vier woonkernen, enkele buurtschappen en een omvangrijk buitengebied. Dat alles ingeklemd tussen de rijkswegen A28 en de A1. Het is er prettig toeven: het gemiddelde opleidingsniveau is er hoog, de woningvoorraad staat er goed bij, het groen is er volop aanwezig. Maar toch knaagt er iets. Tijdens een recente discussiebijeenkomst over de identiteit van Leusden pleitte SAL-voorzitter en architect Jan Poolen voor nieuwe 'iconen': 'Het dorp heeft iconen nodig. Gebouwen die aanspreken, verbeelden en inspireren en die je

de weg wijzen in het dorp.' Volgens Poolen beschikt Leusden op dit moment over weinig architectonische hoogstandjes. Ook zijn er in het buitengebied van Leusden ontwikkelingen gaande - boeren die ermee stoppen - die om een adequaat antwoord vragen. Vooral de grensgebieden zijn daarbij interessant, aldus Poolen: 'Op de grenzen manifesteert zich het dorp, gaat wonen over in recreëren, gaat verstedelijking over in natuur, wordt rood groen.' Reden genoeg voor SAL om, in aansluiting op een gemeentelijke visienotitie uit 2000, een lokaal debat te organiseren over de identiteit van Leusden. Oorspronkelijk was ook het idee om het onderzoeksbureau The Smart Agent Company een onderzoek te laten doen naar de woonbeleving in Leusden, maar die poging van SAL strandde op een afgewezen subsidieverzoek bij het Stimuleringsfonds voor Architectuur.

GEEN VISIE OP LANGE TERMIJN

Voorafgaande aan het identiteitsdebat op 23 mei j.l., waar het College van B&W en alle raadsfracties *acte de présence* gaven, tekende de plaatselijke krant - de Leusder Krant - van verschillende Leusdenaren de visie op de toekomst van het dorp op. Jan Poolen en architect Frank de Brouwer traptten daarbij af, met de nodige kritische opmerkingen onder meer aan het adres van de gemeente. Zo liet De Brouwer optekenen dat hij een echte ruimtelijke visie op een lange termijn ontwikkeling van het dorp mist. De andere geïnterviewden sloten in meerdere of mindere mate aan bij het pleidooi van de architecten voor zorgvuldig ontworpen plannen en meer herkenbaarheid. Journalist-in-ruste Henk van Hoorn bijvoorbeeld: 'Ik ben jarenlang regelmatig verdwaald in Leusden. Dat komt omdat je geen oriëntatiepunten hebt. Als je het dorp nadert, zie je dat Leusden geen silhouet heeft. Daarom lijkt het me wel goed

als er op belangrijke punten opvallende gebouwen neergezet worden. Ik geloof dat het de identiteit van het dorp ten goede zou komen.' Anderen waarschuwen echter voor teveel 'nieuwlichterij' in de architectuur, zoals J.L. Scheffer die het landgoed De Boom beheert: 'In veel moderne gebouwen kun je misschien wel heel erg goed genieten van de fraaie Leusdense omgeving, maar waarom doen die gebouwen zelf nu juist afbreuk aan die omgeving?' Hoe de gemeente Leusden met de identiteitskwestie zal omgaan, is afwachten. De komende tijd staan enkele projecten op de rol die voortvloeien uit de genoemde visienotitie Leusden in de steigers. Zo zal onder meer gewerkt worden aan een uitnodigende en representatieve entree van Leusden vanaf de A28, wordt een kantorenlocatie in het groen aangelegd en worden woon-werkcombinaties ontwikkeld in de vorm van een 'snoer' van compacte bebouwing aan de westzijde van de Groene Zoom, een nieuwe groene geleidingszone langs de A28. De Stichting Architectuur Leusden zal een en ander ongetwijfeld van kritisch, opbouwend commentaar voorzien zoals het een goed architectuurcentrum betaamt.

INFORMATIE

De resultaten van het project zijn inmiddels gebundeld in een boekje.

Stichting Architectuur Leusden
Gerrit van der Wal
Meidoornhof 14
3831 XR Leusden
T 033 494 36 89
secretariaat@stichtingarchitectuurleusden.nl
www.stichtingarchitectuurleusden.nl

Herstructurering: een taaie opgave

Bouwen in de wederopbouwstad

Arjan Hebly

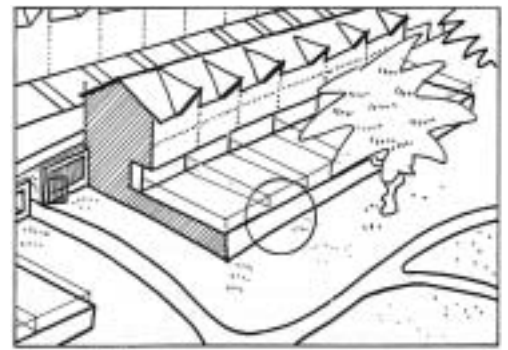
Elke decennium heeft zijn eigen opgave. Vanaf de jaren zeventig volgen het Groeikernenbeleid, de Stadsvernieuwing en de Vinexwijken elkaar op. Dit decennium zal worden bepaald door de vernieuwing van de Wederopbouwstad, de stadsdelen ontstaan tussen 1945 en 1965, een opgave die een derde van de woningvoorraad aangaat.

DELFT, BOMENWIJK, HERSTRUCTURERING LANGS A13, 2004. ONTWERP: HEBLY THEUNISSEN ARCHITECTEN

OM AANDACHT SMEKENDE BOUWSELS

OVERGANG PRIVÉ BUITENRUIMTE EN COLLECTIEVE TUIN

Op lokaal niveau is elke herstructurering een taaie opgave. Het vergroten dan wel verkleinen van het woningaantal in een buurt of wijk, het veranderen van de woningdifferentiatie, het op peil houden van het groen en de openbare ruimte, de toename van de parkeerdruk, de vergroting van het wateroppervlak, het omgaan met bewonersprotesten, oog hebben voor de sociale en culturele dimensie van de opgave. Al deze aspecten kosten menig stadsbestuur, gemeenteraad, woningbouwcorporatie, bewonersorganisatie en ruimtelijk ontwerper veel, heel veel hoofdbrekens.

Vanuit het perspectief van het ruimtelijk ontwerp en onderzoek hebben Cees Boekraad en ik voor deze opgave de rijk geïllustreerde handreiking *Bouwen in de wederopbouwstad* gemaakt. Centrale vragen van *Bouwen in de wederopbouwstad* zijn: waarop moet worden gelet bij het ingrijpen in deze stadsdelen, die zeker tot het culturele erfgoed van steden en dorpen kunnen worden gerekend, en hoe kunnen deze wijken op een tegelijkertijd respectvolle en verbeeldingskrachtige wijze worden vernieuwd. Antwoorden hierop worden gegeven op drie niveaus, het proces, het idee of concept en de ruimtelijk vakkundigheid.

BEWONERS EN DE ZOEKTOCHT NAAR PROGRAMMA

De rol van bewoners geeft het proces een heel eigen karakter. Er wordt uitgegaan van de bewoner als kennisbron en gepleit voor een werkelijk informeel planproces, waarin het plan, het toekomstperspectief voor buurt of wijk, een prominente rol heeft. Breed uitgemeten pseudo informatie in ruim opgemaakte informatiekranen moet zoveel mogelijk worden vermeden, dat kweekt meer wantrouwen dan vertrouwen.

Bij veel vernieuwingsopgaven van de 'eerste generatie' is het programma van eisen geen vastomlijnd

gegeven. Het programma wordt ontwikkeld vanuit de uiteenlopende mogelijkheden en ambities van de opgave en de betreffende situatie, vaak in samenhang met ontwerpvoorstellen. Het ontwerp is een zoektocht naar de golfengete, het eigen ritme van de betreffende vernieuwing. Ten opzichte van deze situatie is er met name vanuit de grote steden een tendens te bespeuren waarin het programma van eisen meer directief, *top down*, wordt opgelegd in het proces, zonder rekening te houden met locatie-specifieke eisen. Deze eisen betreffen vaak verdichting en verstedelijking en zetten daarmee bestaande kwaliteiten en planvorming in één keer sterk onder druk. De vraag is op zijn plaats of dit voor alle wederopbouw wijken wenselijk is, vooral gezien de kwetsbaarheid van deze wijken in het geheel van de steden? Bovendien worden voor een échte verstedelijkingssprong in veel gevallen niet de nodige condities geschapen in de vorm van parkeervoorzieningen, aangepaste infrastructuur, aangepast bouwhoogtebeleid, openbaar vervoer, voorzieningen en dergelijke. Uit dergelijke programma's spreekt het 'maakbaarheidsideaal'. We weten waarop dat kan uitlopen, woningbouwcomplexen waar geen vraag naar is en die staan in een aan zijn oorsprong wezensvreemde setting. We kunnen dan wachten op een spoedige hernieuwing van de vernieuwing.

MODERNE EN OUDE STADSCONCEPTEN

Eén van de meest uitgesproken stadsconcepten van de afgelopen eeuw is de Tuinstad, en de daarvan afgeleide wederopbouwstad. Nederland, dat zijn grootste moderne expansie kende in de twintigste eeuw is dan ook het land bij uitstek van de uitwerking van dit stadsconcept. Voor wat betreft de conceptuele kant wordt gepleit voor kennis van het brede palet van stadsconcepten van de wederopbouwperiode. Het introduceren van een

'nieuw' stadsconcept is slechts dan mogelijk, wanneer ten opzichte van het oorspronkelijke concept een bewuste verhouding wordt ontwikkeld, of dat nu volgend of kritisch is. In dat geval krijgt de vernieuwing echt betekenis en culturele meerwaarde. Mogelijk zal de ervaring opgedaan bij het vernieuwen van wederopbouw wijken uiteindelijk leiden tot een nieuw eigen stadsconcept, de woonparkstad; een stadsconcept waarin het stedelijk wonen en stedelijke voorzieningen uitdrukkelijk in relatie worden gedacht met een groene dooradering en met collectief gebruikte terreinen.

NU ONTWERPEN AAN DE WEDEROPBOUWSTAD

Het vakgebied van het ruimtelijk ontwerp verdient het ruimschoots om zelfstandig te worden behandeld. Een paar aandachtspunten in kort bestek:

Samenhangende schaalniveaus

Kenmerkend voor de wederopbouwstad is de samenhang van schaalniveaus. In elke ruimte, bijvoorbeeld een straat, voelt men zich onderdeel van een volgende ruimte, bijvoorbeeld een binnenterrein of park. De inrichting van een straat of een binnentuin kan op die manier niet los worden gezien van de architectuur van de gebouwen en de open plaatsing van de gebouwen in de ruimte. Wordt één schakel in dit geheel gewijzigd dan rolt de hele ruimtelijke machinerie om en ontvalt de bestaansgrond aan het geheel. Wanneer dergelijke ruimtelijke samenhangen in de planvorming als een belemmering worden ervaren, dan zal men ze ook met het volle verstand en rigoureuus moeten wijzigen.

Groen

De grote verworvenheid van de wederopbouwstad is het onovertroffen evenwicht tussen stad en groen.

DEN HAAG, MOERWIJK, PROJECT ASSUMBURGWEG,
HEBLY THEUNISSEN ARCHITECTEN
FOTO: JAN VERSNEL, 2003

DEN BOSCH, PETTELAAR, VANAF 1950
FOTO: PETER DE RUIG

OMSLAG PUBLICATIE BOUWEN IN DE
WEDEROPBOUWSTAD, 2005

Het groen, in veel verschillende gedaanten, speelt in deze stadsdelen de hoofdrol. Een belangrijke opgave nu is de bepaling van heldere grenzen tussen de privé, collectieve en openbare ruimte, iets waarvoor groen zich uitstekend leent.

Het groen van de wederopbouw wijken staat echter onder druk. In de tachtiger jaren zijn de tuinenbijdrage als eerste uit de woonlasten van de huurders geschrapt. De gemeenten, alsook de corporaties, zien vanwege de kosten op tegen het onderhoud van het groen. Terwijl uit elke enquête blijkt dat een groene woonomgeving één van de meest belangrijke elementen is in de waardering van buurten en wijken door burgers.

Het gaat uiteindelijk niet om de hoge kosten van het onderhoud, deze zijn te overzien, maar om politieke en bestuurlijke keuzen. We pleiten voor een optimaal onderhoud van het groen van deze wijken want juist dit is het beeldmerk van deze stadsdelen en zal uiteindelijk bepalend blijken voor de toekomstwaarde.

De gemengde stad

De aanleiding voor het vernieuwen van wederopbouw wijken moet over het algemeen worden gezocht in het vergroten van de woningdifferentiatie in de stadsdelen. Het is goed te beseffen dat de ontstaansgeschiedenis voor deze eenzijdigheid bepalend is geweest. Oorlogsverwoestingen en *babyboom* resulteerden in een enorme woningvraag. De woningbouwcorporaties waren voor deze klus de aangewezen partij. Al met al kan gezegd worden dat deze eenzijdigheid in de woningsamenstelling nu, gemeten naar de huidige wooneisen, de geldende ideeën over samenleving en stad en de welvaartsontwikkeling, niet meer voldoet. In de gemengde stad is de ruimtelijke articulatie van afzondering en nabijheid aan de orde. Dit is een relatief onontgonnen

vakgebied in architectuur en stedenbouw. Het bestuderen van geslaagde mengpatronen en plananalyses daarvan, zowel sociologisch als stedenbouwkundig, is een eerste stap. Zo blijkt dat bij een zekere mate van natuurlijkheid in het mengpatroon, verschillende groepen relatief dicht in elkaars buurt kunnen leven. Het welslagen van de herstructureeringsopgave is in hoge mate afhankelijk van het ontwikkelen van zinvolle gemengde woongebieden.

RUIMTEVORMENDE ARCHITECTUUR

De problematiek van de architectuur in wederopbouw wijken is paradoxaal: zij is moeilijk en tegelijk eenvoudig. Zij is moeilijk voor die architecten die waarde hechten aan de uitbundige beeldcultuur van vandaag de dag. Wederopbouw wijken vragen naar hun aard niet om een architectuur met een grote mate van expressieve onderscheiding. En nu juist dat vormt de moeilijkheid voor de hedendaagse architect, die immers slechts door op te vallen kan overleven in de heersende magazine- en jaarboek-jungle. De feitelijke architectonische opgave is niet moeilijk voor diegenen die willen meeliften op het ritme van de wederopbouwstad. Het gaat primair om de ruimtevormende werking. De gebouwen vormen in hun overeenkomsten, ritme en architectonische evenwicht, collectieve gebieden en een decor voor het aanwezige groen. De wederopbouwstad vraagt om een architectuur van terugtrekken, van ruimte maken.

Kortom: de wederopbouwstad vraagt om een eigen sensibiliteit in planproces, architectuur en stedenbouw. De talrijke buurten en wijken van na de oorlog verdienen een realistische en respectvolle vernieuwing: eigentijds en met verbeeldingskracht. *Bouwen in de wederopbouwstad* biedt daartoe een handreiking.

INFORMATIE

Bouwen in de wederopbouwstad is te bestellen bij:

[Hebly Theunissen Architecten](#)
[Arjan Hebly](#)
[Van Leeuwenhoeksingel 69](#)
2611 AE Delft
T 015 212 38 57
F 015 212 3625
E info@heblytheunissen.nl
www.heblytheunissen.nl

Het onderzoek is mogelijk gemaakt door bijdragen van het Stimuleringsfonds voor Architectuur en de TU Delft.

Inbreng bewonersvereniging Velp

Bouwen binnen contouren in Grave

Kees Peters

De gemeente Grave neemt deel aan het door de provincie Noord-Brabant geïnitieerde project 'bouwen binnen strakke contouren'. Dit betekent dat de gemeente Grave van mei 2003 tot en met mei 2008 de vrijheid heeft om te bouwen binnen bestaand bebouwd gebied, zonder dat daarbij rekening hoeft te worden gehouden met de gebruikelijke richtgetallen/contingenten van de provincie. Ten behoeve van het project is de woningbouwbehoefte onderzocht en is een wensbeeld opgesteld om deze behoefte te kunnen accommoderen.

Uit deze behoefte kwam naar voren dat voor Velp (één van de kleinere kernen binnen Grave) het beleid dient te zijn gericht op het kunnen voorzien in de eigen woningbehoefte indien dit ruimtelijk verantwoord is; afwijking van dit principe is toegestaan als de leefbaarheid ernstig in het geding is. Bij de aanwijzing van nieuwbouwlocaties zullen – binnen het kader van de pilot 'bouwen binnen strakke contouren' – in beginsel alleen uitbreidingslocaties en afrondingslocaties worden betrokken.

STARTERS EN SENIOREN

Mede omdat de kern Velp in de gemeente het sterkst vergrijsd, zal de nadruk vooral komen te liggen op de huisvesting van starters en senioren. Gebleken is ook dat de behoefte in Velp zich vooral toespitst op vrijstaande en levensloopbestendige koopwoningen. Ook dient de achterstand in de bouw van huurwoningen (ook de duurdere) te worden ingelopen en moet Woonmaatschappij Maasland haar bezit actief herstructureren, zonder dat de kernvoorraad in omvang afneemt. Het leefbaarheidbeleid van de gemeente zal vooral gericht zijn op de verkeersveiligheid en sociale veiligheid en voorts op de voorzieningen in het openbaar gebied. Het wensbeeld voor de verdere (woningbouw)ontwikkeling is vastgelegd in het door Plein 11 opgestelde Ruimtelijk Toetsingskader Grave. Hierin worden een aantal potentiële bouwlocaties genoemd voor vooral vrijstaande en halfvrijstaande woningen. Op het terrein van de zorginstelling Vizier is een voormalig jezuïetenklooster aanwezig waarin ook ooit verstandelijk gehandicapten waren gehuisvest. In dit prachtige monumentale gebouw, gelegen in een bosrijke omgeving en direct grenzend aan de kern van Velp, zouden appartementen kunnen worden gerealiseerd.

AANJAAGFUNCTIE BEWONERSVERENIGING VELP. Het gemeentelijk beleid is door de inwoners van Velp op de voet gevolgd, mede vanwege het feit dat er al

enkele jaren geen nieuwe woningen meer waren gebouwd in het dorp. Onder aanvoering van de huidige voorzitter Harry Opsteegh is toen een vereniging opgericht bestaande uit oude(re) en jonge Velpse mensen. Doelstelling van deze vereniging is het ten behoeve van haar leden ontwikkelen en (laten) bouwen van woningen, het vormgeven aan het beheer van gemeenschappelijke zaken en voorzieningen, voortvloeiende uit die woningbouw en het leveren van een bijdrage aan het verbeteren van de leefbaarheid in Velp in de ruimste zin des woords.

Van meet af aan was duidelijk dat de vereniging vooral ook een aanjaagfunctie had; het gemeentelijk beleid was weliswaar keurig vastgelegd, maar de feitelijke uitvoering van de bouwplannen liet op zich wachten. Daar kwam bij dat de gemeente nog nauwelijks bekend was met het fenomeen 'bewonersvereniging' en vooral contacten onderhield met projectontwikkelaars en woonmaatschappijen. Uiteraard was het gemeentebestuur trots op dit burgerinitiatief en droeg dit ook als zodanig uit bij diverse gelegenheden. Na een fase waarin zowel de vereniging als de gemeente elkaar aftastten, verloopt de samenwerking inmiddels zeer voorspoedig. De gemeente laat het initiatief volledig bij de bewoners, die van hun kant een grote betrokkenheid laten zien.

INITIATIEVEN BEWONERSVERENIGING

Dat de vereniging zich hierdoor niet uit het veld liet slaan bleek wel uit het notarieel vastleggen van de verenigingsvorm, het werven van leden, het houden van enquêtes om de woningbouwbehoefte en leefbaarheidaspecten in beeld te krijgen en het opstellen van een plan van aanpak. Zo is er een lijst van 60 gegadigden van het eerste uur opgesteld, die door middel van loting door de notaris, in aanmerking komen voor de woningen (er is ook een tweede lijst waarop mensen staan die zich later hebben aangemeld). Zij (starters en senioren) krijgen inspraak bij het bouwen en inrichten van de woningen. Ook werden op het initiatief van de bewonersvereni-

ging informatiebijeenkomsten gehouden, waarbij gemeentebestuurders en pers werden uitgenodigd. Een en ander heeft onlangs geresulteerd in een intentieovereenkomst tussen gemeente en de bewonersvereniging. Hierin zijn de verantwoordelijkheden van de partijen vastgelegd, goede afspraken gemaakt over de rol en inspraak van de bewonersvereniging en is er een duidelijke planning opgesteld. Inmiddels zijn ook schriftelijke afspraken gemaakt met een projectontwikkelaar die de bewonersvereniging gaat ondersteunen bij het ontwikkelen van de bouwplannen en het opstellen van het Plan van Eisen. Primair wordt daarbij ingezoomd op het centraal in het dorp gelegen kerkplein en omgeving. Deze locatie heeft thans te weinig uitstraling, de school en de kerk liggen er ietwat verloren bij en het plein is nauwelijks geschikt voor dorpsactiviteiten. Door het bouwen van woningen en het sfeervol en doelmatig inrichten van het plein, kan hier een dorpshart ontstaan dat bijdraagt aan de bevordering van de leefbaarheid in Velp. Voor deze herinrichting is contact gezocht met een andere 'dorpsraad' die geacht wordt alle verenigingen in Velp te vertegenwoordigen.

INFORMATIE

Bewonersvereniging Velp
Harry Opsteegh (voorzitter)
Schotsestraat 1a
5363 TJ Velp
T 06 53 72 06 84
E hpm.opsteegh@tiscali.nl

Gemeente Grave
Hofplein 1
5361 EX Grave
T 0486 47 72 77
info@grave.nl
www.grave.nl/Op_weg_naar_2010/Woningbouw/Projecten_in_uitvoering

Huizen voor nieuwe Hoogvlieters

Co-Housing voor musici en eco's

Michelle Provoost en Wouter van Stiphout

Net als in veel andere naoorlogse wijken wordt in het Rotterdamse stadsdeel Hoogvliet gewerkt aan een herstructurering, die de zieltogende gemeenschap van nieuwe impulsen en een nieuw imago moet voorzien. Maar liefst eenderde deel van alle woningen, vooral de goedkope huurwoningen in gestapelde blokken, wordt afgebroken en vervangen door nieuwbouw, vooral eengezinswoningen voor de wat hogere inkomens. Temidden van die omvangrijke operatie, waaraan door de deelgemeente en de woningcorporaties noest wordt gewerkt, voert de zelfstandige stichting WIMBY! (Welcome into My Backyard!) een reeks projecten uit die gebaseerd zijn op haar eigen interpretatie van Hoogvliet.

LOGO'S: DUS ARCHITECTEN

Met het project *Co-Housing* gaat het om een woning-opgave, waarbij op een 21e-eeuwse manier vorm wordt gegeven aan het stedelijke, collectieve karakter van een satellietstad. Sociale cohesie was een van de grote kwaliteiten van de Hoogvlietse buurten, maar de oorspronkelijke interpretatie van sociale samenhang, die in de jaren vijftig zijn uitwerking kreeg in de wijkgedachte, is door zijn opgelegde vorm en zijn (grote) schaal niet bruikbaar meer. Toch wordt die samenhang nog steeds zeer gewaardeerd, ook – juist – door de individualistisch ingestelde huidige bewoners. Het verschil is dat groepen bewoners zelf willen bepalen met wie en op welke manier zij collectieven willen vormen. De woningcorporatie Vestia vroeg WIMBY! om samen met hen een project uit te voeren waarin dit individualistische collectivisme vorm krijgt (en dat al in 2007 opgeleverd moet worden). Het zijn twee individueel-collectieve woonbuurten in de wijk Meeuwenplaat geworden, waar nu samen met twee groepen toekomstige bewoners plannen voor worden uitgewerkt.

WAAROM CO-HOUSING?

Andere bewonersgroepen dan de nu aanwezige kunnen Hoogvliet gevarieerder, levendiger en stedelijker maken. Dat kunnen mensen met 'vrije beroepen' zijn (schrijvers, fotografen, vormgevers), die thuis hun werkplek hebben (en daardoor andere woonbehoeften hebben dan de standaard eengezinswoning met tuin); mensen met kinderen, die daardoor behoefte hebben aan groene ruimte in de woonomgeving. Het kunnen ook mensen met een bepaalde hobby zijn (sleutelen aan oude auto's of tuinieren), die de ruimte van Hoogvliet verkiezen boven de binnenstad van Rotterdam. Dit zijn groepen die eisen aan hun huis en omgeving stellen die op dit moment nog geen enkele honorering krijgen. Juist die andere woonwensen, voortkomend uit andere werkgewoonten, een andere smaak en een ander leefpatroon, kunnen het karakter van Hoogvliet diverser en interessanter maken. De *cohousing*projecten bieden hen de moge-

lijkheid zelf een sociale structuur te creëren.

In plaats van de opgelegde vorm van de wijkgedachte gaat het bij *Co-Housing* om een *Intentional Community*, waarbij een kleine groep bewoners (ca. 40 gezinnen) bewust kiest voor een vorm van gemeenschappelijkheid. Niet in de woning zelf, die volledig individueel is, (het is géén groepswoon of commune), maar wel in de extra voorzieningen en de buitenruimte. De bewoners beslissen zelf over het soort voorzieningen en het aanzien van de buitenruimte, waarover zij het beheer zelf regelen.

SAMEN WONEN

Vestia en WIMBY! hebben een onderzoek laten uitvoeren naar de mogelijkheden van *cohousing* in Hoogvliet en daaruit kwamen al snel twee potentiële groepen bewoners naar voren. De eerste is een groep muzikanten. In Rotterdam woont een groot aantal professionele musici wiens huis voor het dagelijkse musiceren, repeteren met een band of lesgeven aan leerlingen in het geheel niet geschikt is. Vaak zijn er bureaus die last hebben van de muziek, óf is er straatlawaai, dat voor het musiceren voor overlast zorgt. Juist voor deze mensen is Hoogvliet vanwege zijn rustige omgeving en de nabijheid van de centrale stad een ideale locatie. Voor hen wordt nu het eerste *Co-Housing*project uitgewerkt, dat zal bestaan uit ca. 40 woningen. In elke woning is een eigen oefenruimte of studio, een parkeerplaats voor de deur voor de aanvoer van apparatuur en een gemeenschappelijke ruimte die gebruikt kan worden als repetitieruimte voor combo's, om les te geven of voor het organiseren van bijvoorbeeld een klein zondagmiddagconcert. Behalve voor de musici zelf zal deze voorziening ook voor de buurt betekenis krijgen. De tweede groep bestaat uit bewoners die geïnteresseerd zijn in een meer ecologisch verantwoorde manier van leven, met aandacht voor sociale interactie tussen de bewoners en voor de mogelijkheid tot spirituele en geestelijke ontplooiing. Hier ligt de nadruk op creativiteit, vrijheid en de mogelijkheid

om zelf te (ver)bouwen en uit te breiden. Het parkeren gebeurt buiten de woonomgeving en de gemeenschappelijke voorzieningen zullen bestaan uit een moestuin en een praathuis. Deze groep noemt zich *Hof van Heden*.

STEDELIJKE COLLECTIVITEIT

Iedere groep stelt andere eisen aan de ruimtelijke en architectonische context: de een heeft voornamelijk functionele eisen aan de architectuur, maar zou kunnen profiteren van een hippe en moderne vormgeving als decor voor haar (muzikale) inspanningen; de andere hecht veel meer betekenis aan de atmosferische en ruimtelijke waarden van de architectuur omdat de omgeving waarin gewoond wordt een cruciaal onderdeel vormt van haar levensfilosofie. Zo heeft iedere groep ook een andere verhouding met de architecten gedurende het ontwerpproces. Daarbij moeten de twee buurten ook ingepast worden in de zorgvuldige manier waarop dS+V (Dienst Stedenbouw en Volkshuisvesting) samen met WIMBY! en de andere belanghebbenden in de herstructurering om proberen te gaan met de ruimtelijke samenhang van Hoogvliet, zoals die is vastgelegd in het LOGICA project (zie ook: www.wimby.nl) Nu de groepen zijn uitgekristalliseerd, er een stedenbouwkundige matrix is vastgelegd en de eerste ideeën over de architectonische ontwerpen zijn geformuleerd, kunnen we beginnen met de stapsgewijze, aftastende uitvoering van dit kleine project met een grote ambitie: het opnieuw uitvinden van wat stedelijke collectiviteit nodig heeft om in de 21e eeuw te kunnen voortbestaan.

INFORMATIE

WIMBY!

Michelle Provoost en Wouter van Stiphout
Groene Kruisweg 819
3191 VC Hoogvliet
T 010 416 44 11 06 48 25 34 24
E info@wimby.nl
www.wimby.nl

Een doos als ontwerpogave

Over bedrijfshallen en bedrijventerreinen

Jetse Oosterbaan Martinius

Langs de Nederlandse snelwegen staan bedrijfshallen, bouwmarkten en meubelboulevards steeds vaker vol in het zicht. De automobilist ziet al van verre het strakke bedrijfsgebouw met zijn pregnante logo's en zijn strakke vorm. Bedrijventerreinen lijken uit niet veel meer te bestaan dan parkeerplaatsen met wat dozen ertussen. Het merendeel van die dozen wordt allang niet meer door architecten ontworpen, maar door tekenaars bij een bouwbedrijf. En dat is jammer volgens het architectenbureau DaF-architecten, dat een studie heeft verricht naar de architectuur van bedrijfshallen.

Bedrijventerreinen en havens met grote fabrieken en zichtbare activiteiten verdwijnen steeds meer uit het Nederlandse landschap. Het bedrijventerrein anno 2005 bestaat vooral uit platte dozen, en hier en daar een kantoorgebouw. Gewerkt wordt er allang niet meer in de bedrijfshallen, want ze zijn vooral bedoeld voor (tijdelijke) opslag. Een neutrale doos met een flexibele plattegrond voor wisselende productie of opslag is de meest geëigende vorm geworden voor huisvesting van transportbedrijven. De bouw van dergelijke neutrale hallen is alleen mogelijk door de productie van gestandaardiseerde bouwelementen en is daardoor uit het architectonische denken verdwenen als ontwerpogave. De dozen ontstaan tegenwoordig op de tekentafel van bouwbedrijven. En dat is zonde, want er is wel degelijk eer te behalen aan het ontwerpen van dozen, architecten kunnen daar dus een waardevolle bijdrage aan leveren.

PERFECTE DOZEN

In de studie *De Perfecte doos, over de architectuur van bedrijfshallen in Nederland* heeft het bureau DaF-architecten de problematiek rond de architectuur van de bedrijfshal nader onderzocht. Met het onderzoek wordt aandacht gevraagd voor dit type architectuur en wordt benadrukt dat het gaat om een architectonische ontwerpogave. De studie plaatst de hal in de historie van de industriële architectuur en geeft een overzicht van de aspecten die bij de totstandkoming van een bedrijfshal aan de orde zijn. Ook wordt de hal architectonisch gedefinieerd door verschillende typen te onderscheiden. De kritiek van DaF-architecten richt zich mede op de geslotenheid van bedrijfshallen. Gevels van bedrijfshallen zijn vaak gesloten omdat er toch geen mensen aan het werk zijn en er dus geen behoefte is aan daglicht. Daardoor is het volgens DaF-architecten van buitenaf onzichtbaar wat er binnen gebeurt, terwijl een bedrijfsgebouw door een interessante relatie tussen binnen en buiten zijn expressie-loosheid kwijtraakt. Pas dan worden de dozen 'leesbare' objecten voor mensen die niets met de bedrijvigheid te maken hebben: het gebouw functioneert dan als visitekaartje.

De auteurs menen dat regelgeving en coördinatie van gemeenten geen garantie bieden voor ruimtelijke kwaliteit. Gemeenten die met de ontwikkeling van bedrijventerreinen economisch hun slag willen slaan, zijn het grootste probleem. In de concurrentie met andere gemeenten worden visionaire plan-

nen en regels over aankleding en inpassing niet gemaakt of (te) ruim geïnterpreteerd.

Bij de bouw van bedrijfshallen is de rol van een architect vaak miniem. Hoogstens wordt hij ingezet als een soort esthetisch consultant die mag zorgen voor de verfraaiing van de gevel, het materiaal- en schilderadvies en het logo-ontwerp. Eén van de conclusies uit het onderzoek is dan ook dat de architect zich weer zou moeten mengen 'in de ontwikkeling van het bouwproduct en weer meester wordt over zijn vormgevingsmogelijkheden. Dat biedt hoop voor de toekomst'. De auteurs van *De Perfecte doos* illustreren hun stelling onder andere aan de hand van een aantal projecten van het architectenbureau Cepezed. Dit bureau bouwde de laatste jaren een reeks bedrijfsgebouwen en bemoeit zich nadrukkelijk met productontwikkeling van bouw materiaal. Cepezed of het aan hen gelieerde bedrijf Bouwteam General Contractors fungeert vaak als hoofdaannemer. Er wordt gestreefd naar montage van geprefabriceerde producten. Het ontwerp wordt ter vergemakkelijk opgedeeld in op zichzelf staande elementen, die seriematig geproduceerd kunnen worden. Dat kan een gevelpaneel, een vloerelement of een gehele sanitaire unit zijn. Deze manier van werken levert tijdswinst op en kan daardoor qua kosten concurreren met een door een bouwbedrijf ontworpen reguliere hal.

DE OPDRACHTGEVER OP TERREINNIVEAU

De conclusie uit het onderzoek van DaF-architecten is dat architecten vaker dan zij nu doen, een belangrijke rol zouden moeten spelen bij het ontwerpen van afzonderlijke bedrijfshallen. Op zich is dat een goed idee, maar ik zou daar nog iets aan toe willen voegen, namelijk voor wie deze conclusies interessant zijn. Het lijkt erop dat de auteurs van *De Perfecte doos* zich richten tot architecten, en hoewel er wordt gezegd dat regels van lokale overheden geen garantie voor kwaliteit bieden, verzuimen zij om aan te geven dat juist dáár de verantwoordelijkheid ligt: bij de opdrachtgevers. Deze opdrachtgevers op terreinniveau zijn overigens niet meer alleen de gemeenten, steeds vaker mengen projectontwikkelaars zich in het proces. Juist deze opdrachtgevers op het terreinniveau kunnen regels (laten) formuleren voor de bebouwing van een bedrijventerrein. Bij verschillende bedrijventerreinen die Architectuur Lokaal in de studie *Werk in uitvoering* heeft beschreven, werd bijvoorbeeld geëist dat het gebouw door een ingeschreven architect werd ontworpen. Ook kan de

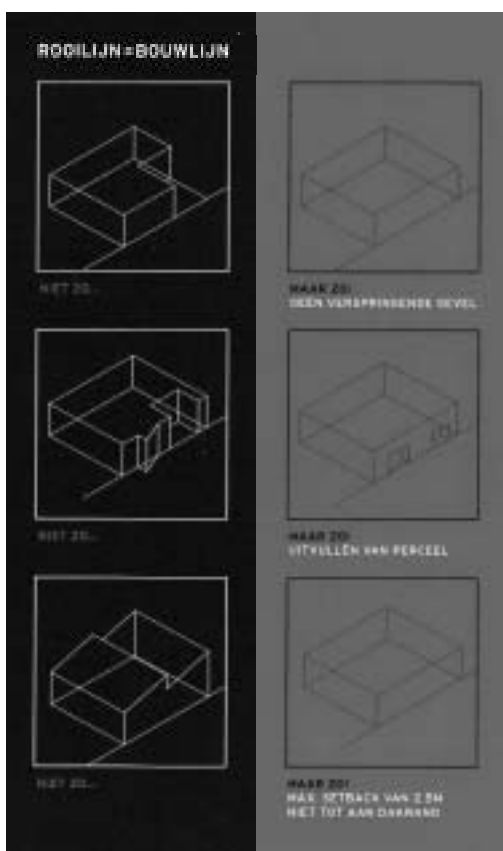
opdrachtgever een architect of stedenbouwkundige inschakelen om een beeldkwaliteitplan te maken en toe te zien op de naleving daarvan. Dus óók op terreinniveau is een rol weggelegd voor de ontwerpende disciplines.

Of de opdrachtgevers op terreinniveau nu eisen stellen aan de gebouwen of niet, uiteindelijk bepaalt de opdrachtgever op kavelniveau wie het pand gaat ontwerpen. Er ligt dus ook een grote verantwoordelijkheid bij de bedrijven zelf, die als opdrachtgever voor hun eigen gebouw optreden.

Twee voorbeelden kunnen dit illustreren. Projectontwikkelaar Ballast Nedam gaf voor het bedrijventerrein IJsseloord 2 in Arnhem aan architect Philip Vencken van bureau GroupA Aukett opdracht het stedenbouwkundig plan en het beeldkwaliteitplan op te stellen. Ook trad Vencken op als supervisor en controleerde de ontwerpen van nieuwe bedrijfspanden aan het beeldkwaliteitplan. Volgens Vencken hoeven dozen helemaal niet 'lelijk' te zijn. Als ze allemaal maar aan relatief eenvoudige maar strakke regels voldoen, kan volgens hem ruimtelijke kwaliteit ontstaan. Vencken wilde eenheid in materiaalgebruik; in zijn beeldkwaliteitplan stelde hij als eis, dat er een aluminium gevelplaat moest worden aangebracht en dat bij voorkeur hout zou moeten worden gebruikt. Ook werden er eisen gesteld aan reclamegebruik (reclame-uitingen mogen niet boven het dak uitsteken) en aan de kleuren van de gebruikte materialen. Een ander voorbeeld is bedrijventerrein Flight Forum in Eindhoven. In het beeldkwaliteitplan dat architectenbureau MVRDV in opdracht van de gemeente Eindhoven en Schiphol Real Estate maakte, wordt het ontwerpen van dozen tot ware kunst verheven. Het terrein bestaat uit zes clusters, waar van er vijf bebouwd worden met 'luchtvaartgerelateerde bedrijven', transportbedrijven dus, die veelal in dozen huizen. De eisen van MVRDV voor Flight Forum gingen nog iets verder dan op IJsseloord 2. De clusters moesten uiteindelijk volledig bebouwd zijn. De gebouwen van bedrijven die een kavel op een van de clusters kochten, moesten dus de volledige kavel bedekken. En omdat de kavelgrenzen vloeiend zijn, ontstonden geen standaarddozen met rechte lijnen en scherpe hoeken. Daarnaast moesten kopers van een kavel dus een gebouw neerzetten, dat aansloot op het gebouw van de burens. Verder dienden de volumes in één materiaal of patroon te worden uitgevoerd en mochten er geen luifels uitsteken.

PORSCHE ZENTRUM-STUTTART,
ONTWERP, ARCHITECTENBUREAU CEPEZED B.V.
FOTO: FAS KEUZENKAMP

BEELDKWALITEITPLAN MVRDV
I.O.V. DE GEMEENTE EINDHOVEN
EN SCHIPHOL REALESTATE VOOR
BEDRIJVENTERREIN FLIGHT FORUM
IN EINDHOVEN

KAVELS EN TERREINEN

De auteurs van *De Perfecte doos* concluderen dat het ontwerpen van een lege hal wel degelijk een uitdaging kan zijn voor architecten. Dat mag zo zijn, maar de opgave voor opdrachtgevers op terreinniveau is misschien nog wel belangrijker. Dan gaat het om de basisvoorwaarden, waaronder een beter geheel kan ontstaan dan op het gemiddelde bedrijventerrein. De studie van DaF-architecten geeft aan dat de wil bij architecten om hallen te ontwerpen aanwezig is, het is nu aan de opdrachtgevers om hen te betrekken, bij het ontwerp van bedrijventerreinen.

INFORMATIE

Het boek *Werk in uitvoering, opdrachtgevers en bedrijventerreinen* is te bestellen via www.arch-lokaal.nl en kost € 22,50 (excl. verzendkosten).

De perfecte doos. Over de architectuur van bedrijfshallen in Nederland, is te bestellen via daf@luna.nl

VAN BOVEN NAAR ONDER:
BEDRIJFSHAL FLIGHT FORUM, EINDHOVEN
BEDRIJFSHAL IJSSELOORD 2, ARNHEM
BEDRIJFSHAL IJSSELOORD 2, ARNHEM
BEDRIJFSHAL FIGHT FORUM, EINDHOVEN
FOTO'S: JOOST BROUWERS

FOTO'S SKOR

Scholieren ontwerpen hun eigen park

Stedelijke vernieuwing met bewoners

Arjan Reinders

Het project *Face Your World* laat kinderen en jongeren hun eigen leefomgeving onderzoeken en geeft ze instrumenten om hun omgeving te veranderen, als een echte stedenbouwkundige. Het is in Nederland opgezet als VMBO-scholenproject op initiatief van SKOR en kunstenaar Jeanne van Heeswijk. De speciaal ontwikkelde software voor het project, de Interactor, is een interactieve actuele verbeelding van de buurt, inclusief een virtuele stedenbouwkundige die als coach optreedt bij het maken van nieuwe plannen.

In januari 2005 startte *Face Your World* in het Amsterdamse stadsdeel Slotervaart. Het was de pilot in Nederland. In Slotervaart hebben scholieren in een zogenoemd Stedelijklab onder begeleiding van Van Heeswijk en architect Dennis Kaspori maandenlang gewerkt aan het ontwerp voor een park in hun eigen Staalmanpleinbuurt, dat daadwerkelijk gerealiseerd wordt. In juli werd in het Stedelijklab het voorlopige ontwerp gepresenteerd.

SPEELPLEKKEN, CHILL-PLEK EN DOE-GROEN
De ontwerpvoorstelling van het toekomstige Staalmanpark kende een formeel gedeelte met speeches en paneldiscussies, maar was ook een goed verzorgd social event. Schrijver dezes was nauwelijks het Stedelijklab, een tot ontwerpstudio omgebouwde gymzaal, binnengelopen of hij kreeg een glaasje muntthee aangeboden en smakelijke deeghapjes voorgeschoteld die door buurtkinderen werden

rondgedragen op zilveren schalen. Ook tal van buurtbewoners en andere geïnteresseerden waren polshoogte komen nemen. Er heerste een huiselijke gezelligheid, men keek wat rond en her en der waren theebransjes gaande. In de grote partytent buiten zaten vooral Marokkaanse moeders, gescheiden van de mannen, in afwachting van het aangekondigde programma en de barbecue. Na nog geen vijf minuten later kwam een meisje aangelopen. 'Wordt u al rondgeleid?' Wat volgde was een rondgang langs de vele collages die aan de muren van het voormalige gymzaaltje hingen. Knipsels en schetsjes toonden de veelheid aan suggesties die de kinderen voor het park hadden gedaan. Thema's als speelplekken, *chill-plek* en *doe-groen* hadden tot allerlei inventiefs geleid. Zoals 'doe-bomen' (bomen gecombineerd met speeltoestellen) waarvan vele verschillende soorten blijken te bestaan: een discoboorn, boksbroom, uitkijkboom, lampboom, snackboom, glij-

boom, internetboom, autobandschommelboom, kapstokboom en bijvoorbeeld een feestboom. Lang niet allemaal haalden ze overigens het uiteindelijke ontwerp. Wel komt er een Tarzanboom. Middenin het Stedelijklab stond een maquette van het voorlopige ontwerp in groene klei. Het idee is dat het gehele park uit licht glooiende heuvels zal bestaan, waartussen diverse door de kinderen zelf bedachte objecten geplaatst zullen worden. Door het park loopt een pad in de vorm van een paperclip, dat gebruikt kan worden als trimbaan en drie verschillende zones met elkaar verbindt: een sport- en activiteitenzone, een rustige familie/verblijfszone en een speel- en ontdekzone. De meest in het oog springende onderdelen zijn verder een sportveld, een fontein, een klimwand annex beheerderhuisje, een zitkuil en een standbeeld van De Staalman, die volgens de kinderen in een van de collages eruit zou mogen zien als David Beckham.

Na de privé-rondleiding volgden enkele ronde tafeldiscussies waaraan alle aanwezigen mochten meedoen. Over hoe het park eruit gaat zien, maar ook over de toekomstplannen voor de rest van de wijk en een onderwerp als buurtparticipatie. Staatssecretaris van Cultuur Medy van der Laan, die op werkbezoek was, ging met een groep kinderen rond de tafel. Stadsdeelbestuursvoorzitter Henk Goettsch liet in een speech weten 'trots' te zijn op de buurt en beloofde niet lichtzinnig met het ontwerpvoorstel voor het park om te gaan. Streetwise, een groep actieve buurtjongeren, had nog een debat georganiseerd over de vraag hoe je mensen meer kunt betrekken bij ontwikkelingen in hun buurt. Probleem is dat stadsvernieuwing vaak een langdurig proces is en dus een lange adem vergt. 'Geef mensen een taak binnen het hele proces,' was daarop het pleidooi van Van Heeswijk. 'Hier hebben betrokken jongeren bijvoorbeeld zelf meegeholpen met het verspreiden van informatie over alle plannen.' De strekking van haar woorden bereikte in de rumoerige partytent niet iedereen, maar dat maakte de dag nauwelijks minder geslaagd. Het vlees ging op de grill en het bleef nog lang onrustig op het Staalmanplein.

ZELFSTANDIG DENKEN

Het project *Face Your World* vond al eens eerder plaats, in Amerika. Jeanne van Heeswijk ontwikkelde het in 2002 voor de stad Columbus in Ohio, in samenwerking met het Wexner Center for Arts, COTA (Central Ohio Transport Authority) en de Greater Columbus Arts Council's Children. Samen met filosofe Maaïke Engelen bedacht ze hiervoor het

computerprogramma Interactor. In plaats van een gymzaal werd daar een stadsbus tot digitale werkplaats omgetoverd. Kinderen van zes tot twaalf konden meerijsen en hun buurt virtueel aanpassen aan de eigen behoeftes en smaak. De media zaten er in Amerika bovenop. Politici spraken zich erover uit en de burgemeester klopte er zichzelf mee op de borst. 'Maar uiteindelijk was ik er niet helemaal tevreden over,' zegt Van Heeswijk. 'Het hield iets teveel het karakter van een naschoolse opvang.' Hierna werd, in opdracht van en in samenwerking met SKOR (Stichting Kunst en Openbare Ruimte), onderzocht of de Interactor verder te ontwikkelen was voor de onderbouw van het VMBO. Van Heeswijk: 'Maaïke Engelen is filosofe, maar zij heeft ook veel gedaan om zelfstandig denken in het VMBO-onderwijs te stimuleren. Zij kwam met het idee om te onderzoeken of het programma zodanig aan te passen was dat het ook inzicht zou geven in hoe besluitvormingsprocessen werken. Op die manier zou het heel goed kunnen aansluiten bij de huidige behoefte aan praktijklaboratoria in het VMBO.' Om een start te maken met dit onderzoek werd samengewerkt met Cinekid. Tijdens het Cinekid-festival in 2003 beleefde de demoversie van de Nederlandse Interactor zijn première onder de titel *De kijk van de kinderen op hun stad*. In deze versie werden kinderen uitgenodigd om de binnenstad van Amsterdam te herontwikkelen. 'De zaal zat vol kinderen én experts op het gebied van nieuwe media,' zegt Van Heeswijk. 'Volgens die laatste groep kon het een volwaardig programma worden. Er bestaat nog weinig software die laat zien hoe besluitvormingsprocessen werken.'

Maar software ontwikkelen is dure business. Vandaar dat het Amsterdams Fonds voor de Kunsten (AFK) werd benaderd. Met steun van dit Fonds kon de software verder worden ontwikkeld tot een geheel vernieuwde versie met extra mogelijkheden en voor een iets oudere doelgroep (10-15 jaar). Bovendien had het AFK net besloten om een tijdje enkel kunst opdrachten in de Westelijke Tuinsteden te verstrekken, in plaats van verspreid over de stad. Vandaar dat begin 2005 het *pilot*-project kon beginnen in het Amsterdamse stadsdeel Slotervaart. Om precies te zijn de verouderde Staalmanpleinbuurt, met een concentratie van gezinnen met sociaal-economische achterstanden, waar men juist ging beginnen met herontwikkeling. Van Heeswijk: 'Ik dacht toen: als het werkelijk een praktijklaboratorium is, dan hoort er een opdracht bij. In Amerika hadden we die niet, waardoor de kinderen nooit werkelijk *in charge* van hun omgeving waren. In Slotervaart lag al wel een stedenbouwkundig masterplan, maar dat was nog niet ingevuld. Toen hebben we bijna een jaar gelobbyd om daar van het stadsdeel een opdracht voor te krijgen.' Uiteindelijk werd dat het Staalmanplein. In het Stedelijk Museum en direct naast het toekomstige park gesitueerd, konden de leerlingen van de lagere school Professor Einstein en het Calvijn Junior College (VMBO) werken aan het ontwerp, onder begeleiding van Van Heeswijk, architect Dennis Kaspori, de ontwerpafdeling van het stadsdeel en externe deskundigen. Een serieuze opdracht, want het moest aan een aantal vaste eisen voldoen en naast de eigen wensen en behoeften, moest ook met

die van de andere buurtbewoners – onder meer hun ouders – rekening worden gehouden. ‘De kinderen leerden dus meteen ook om te gaan met bemiddelingsprocessen’, aldus Van Heeswijk. ‘Verder was het heel belangrijk dat het ontwerpen gebeurde in een niet-schoolsituatie. De virtuele representatie van de buurt helpt enorm om een indruk te krijgen van de werkelijke situatie. Maar juist de combinatie werkte erg goed. Als de kinderen de computer uitzetten en naar buiten liepen, stonden ze meteen tegenover hun toekomstige park. En konden ze beter inschatten of een idee haalbaar zou zijn of niet.’

HELE BUURT BETROKKEN BIJ PROJECT

Van Heeswijk heeft als kunstenaar een flinke naam opgebouwd met sociaal geëngageerde projecten in de openbare ruimte. Een jaar geleden was ze uitverkoren om Nederland te vertegenwoordigen tijdens de prestigieuze Biënnale van Venetië. Haar projecten worden over het algemeen gekenmerkt door een specifieke plaatsgebondenheid en een grote betrokkenheid met de omringende bewoners. Een van haar laatste grote projecten was *De Strip* in Vlaardingse. In 1995 werd ze door de gemeente aldaar gevraagd om een masterplan te schrijven voor een wijk die op de schop moest, de zogenaamde Westwijk, waar veel verschillende bevolkingsgroepen wonen. Het werd iets anders. Ter voorbereiding op herbestemming wilde een woningbouwvereniging een lange strook winkels, een strip met 36 honderd vierkante meter ruimte, dichttimmeren en door een kunstenaar laten beschilderen. Van Heeswijk realiseerde er daarentegen een tijdelijke dependance van Museum Boijmans Van Beuningen, ateliers voor kunstenaars, een videotheek en een ruimte voor videoproductie (gerund door Peter Westenberg), allerhande jonge-

renactiviteiten (door showroom MAMA) en theatervoorstellingen. Met succes: de tijdelijke voorzieningen werden actief benut.

‘Er was dus een basisvertrouwen,’ zegt Harrie Wien, de projectleider van het werkgebied rondom het Staalmanplein. ‘Van Heeswijk is iemand die iets realiseert, die waar maakt wat ze zegt. Dat maakt indruk.’ Toch moest het stadsdeel overgehaald worden. Wien: ‘Voor de gemeente was het een gewaagd project: je geeft toch het ontwerp van iets uit handen. Uiteindelijk moet het park wel uitvoerbaar zijn, daarmee loop je een risico. Vanaf het begin kon het plan echter ook op enthousiasme rekenen. Interessant was natuurlijk dat het uiteindelijke ontwerp gedragen zou worden door de hele buurt. Daarbij was het een voordeel dat het specifiek om een park ging. Bij stedenbouwkundige vernieuwing heb je met een veel langer traject te maken. Maar dat het Van Heeswijk gelukt is om de hele buurt erbij te betrekken, is bewonderenswaardig. Op een inspraakavond komen normaal gesproken met name de wat oudere mensen af. Jongeren, de middengroep en allochtonen zijn erg moeilijk te bereiken.’ Van Heeswijk: ‘Als het je lukt om de jeugd enthousiast te krijgen en jongeren hun eigen achterban te laten mobiliseren, kom je een heel eind. Al met al heeft de gemeente door Face Your World toch een vrij compleet inzicht gekregen in wat de mensen die daar wonen willen. Nu moet het alleen nog uitgevoerd worden. Het voorlopige ontwerp wordt nu doorgerekend en voorgelegd aan de deelraad. Vanaf volgende zomer, of de zomer dáárop zal met de aanleg begonnen worden. Het hangt af van een nieuwe school die direct naast het park moet komen te liggen. Ook dáár is in het ontwerp rekening mee gehouden.’

INFORMATIE

Op www.faceyourworld.nl is een wekelijks verslag van de ontwikkelingen van de leerlingen en de gebeurtenissen in het Stedelijkklub te lezen. Ook is het creatieve proces gevolgd door filmmakers Ali Haselhof en Inge Willems die het project documenteren. Zij deden dit in opdracht van SKOR en het Amsterdams Fonds voor de Kunst, onafhankelijk van *Face Your World* en werden geassisteerd door scholieren van de VMBO school TEC Amsterdam (afdeling licht, beeld en geluid). Deze verslaglegging zal in de loop van tijd uitgroeien tot een volwaardige documentaire. De Universiteit van Amsterdam doet momenteel onderzoek naar de ontwikkeling van de aan *Face Your World* werkende leerlingen en het gebruik van nieuwe technologieën. SKOR onderzoekt of het Stedelijkklub ook op andere plaatsen kan worden uitgevoerd.

SKOR is een landelijk opererende organisatie die de taak heeft bijzondere beeldende kunstprojecten te realiseren. Door op te treden als adviserende en begeleidende partij wil de stichting het opdrachtgeverschap op dit gebied bevorderen en verbeteren. SKOR werkt samen met gemeenten, culturele instellingen in de gezondheidszorg en het onderwijs, maar ook private organisaties en rijksoverheid. De stichting wordt gesubsidieerd door het Ministerie van OCW.

SKOR (Stichting Kunst en Openbare Ruimte)

Ruysdaelkade 2
1072 AG Amsterdam
T 020 672 25 25
F 020 379 28 09
E info@skor.nl
www.skor.nl

Duurzame stedenbouw heeft verhaal nodig

Antony Marcelis en Harry Harsema

Duurzame stedenbouw is stedenbouw met oog voor mens en milieu, die lang meegaat en blijft voldoen aan actuele eisen. De publicatie *Duurzame Stedenbouw, perspectieven en voorbeelden*, beschrijft de stand van zaken in de praktijk van duurzame stedenbouw. Met een historische schets en met voorbeelden van hedendaagse projecten willen de auteurs laten zien dat duurzame stedenbouw geen utopie is, maar zich in de dagelijkse bouwpraktijk steeds verder ontwikkelt.

GWL-TERREIN, AMSTERDAM, DE WATERTOREN IS VAN ALLE KANTEN ZICHTBAAR ALS LANDMARK IN DE BUURT

DE NUTSTUINEN VORMEN EEN BELANGRIJK ONDERDEEL VAN HET GROEN IN DE WOON- EN LEEFOMGEVING VAN DE BEWONERS

EVA-LANXMEER, CULEMBORG, COMBINATIE VAN WATERBERGING, ECOLOGIE EN OPENBAAR GROEN FOTO'S: JOOST BROUWERS

Duurzame Stedenbouw, perspectieven en voorbeelden is een vervolg op het handboek *Nationaal Pakket Duurzame Stedenbouw* uit 1999. Binnen de vakwereld was er behoefte aan een inspirerend voorbeeldenboek. De werkgroep Duurzame Stedelijke Ontwikkeling – samengesteld uit leden van de beroepsverenigingen BNSP en NVTL – analyseerde en beschreef vijf zeer uiteenlopende projecten die werden geselecteerd uit ruim tweehonderd voorbeeldprojecten van de Stimuleringsregeling Intensief Ruimtegebruik (StIR) en het Innovatie Programma Stedelijke Vernieuwing (IPSV). De vijf projecten zijn heel verschillend en waren stuk voor stuk complexe stedelijke opgaven: de herontwikkeling van het terrein van het gemeentelijk waterleidingbedrijf het GWL-terrein in Amsterdam, de ecologische woonwijk EVA-Lanxmeer in Culemborg, de naoorlogse woonwijk Schalkwijk in Haarlem, Bedrijvenstad Fortuna in Sittard en de herontwikkeling van twee voormalige bedrijventerreinen in Ulft in de Achterhoek. In de projectbeschrijvingen komen ook referentieprojecten aan de orde.

COMMUNICATIE ONONTBEERLIJK VOOR SLAGEN PROJECT

Een belangrijke les die getrokken kan worden uit deze voorbeelden is, dat mensen en communicatie essentieel zijn voor het haalbaar maken van een duurzame stedelijke ontwikkeling. Het duurzame plan heeft een 'verhaal' nodig om de vaak ingewikkelde materie ook voor leken inzichtelijk, begrijpelijk en aanstekelijk te maken. Zonder draagvlak kan zelfs een uitmuntend plan niet worden gerealiseerd. Voorbeeldprojecten zoals De Hutten en het GWL-terrein leren dat het nodig is om de betrokkenen op meerdere momenten in het proces te horen, zodat hun wensen in de afwegingen kunnen worden meegenomen. Het betekent niet dat alle betrokkenen hun zin krijgen of het eens zijn met

het plan. Maar het plan is alleen te accepteren als begrepen kan worden waarom welke keuzen zijn gemaakt. Het communicatieplan zou daarom een verplicht onderdeel van het planproces moeten worden, zodat vanaf het begin gewerkt wordt aan draagvlak bij de betrokkenen. Een succesvol voorbeeld is het plan EVA-Lanxmeer. Een grote groep toekomstige bewoners was hier samen met deskundigen betrokken bij het gehele proces, vanaf de conceptuele visievorming tot aan de concrete planvorming. Zij droegen zichtbaar bij aan een steeds bredere kring van acceptatie. Duurzame stedenbouw vaart wel bij dit enthousiasme en engagement. In vrijwel elk geslaagd project zijn markante, vasthoudende sleutelfiguren aan te wijzen die het project dragen. Dit geldt ook voor het GWL-terrein, De Hutten en Fortuna.

Duurzame stedenbouw is ook in een ander opzicht mensenwerk: mensen zijn bereid zich in te zetten voor iets goeds maar willen wel graag zichtbare resultaten: de maatregelen moeten 'beleefbaar' zijn, zichtbaar werken, en mogen geen negatieve financiële consequenties hebben. Dat leert bijvoorbeeld de casus Schalkwijk. Ondanks alle brochures en voorlichtingsavonden sloeg het enthousiasme van de plannenmakers niet over op de bewoners. Het ingenieuze van de plannen – zoals energiebesparing door aanpassingen aan de appartementencomplexen – was niet genoeg zichtbaar, de voordelen onvoldoende voelbaar. Het eerste deel van het voorbeeldenboek bestaat uit een omvattende reflectie op duurzame stedenbouw, een schets van heden en verleden en een perspectief op de toekomst. Daarbij is ondermeer gebruik gemaakt van een tweetal rondetafel-gesprekken met kopstukken uit het werkveld. Goede stedenbouw is per definitie duurzaam was een van de conclusies uit die gesprekken. Maar in de praktijk gaat dat niet vanzelf: vele inspanningen, ideeën, vaardigheden en

instrumenten zijn nodig. Duurzame stedenbouw is niet vanzelfsprekend.

INFORMATIE

Duurzame Stedenbouw, perspectieven en voorbeelden is gemaakt in opdracht van het Ministerie van VROM, de Stuurgroep Experimenten Volkshuisvesting (SEV), SenterNovem Agentschap voor duurzaamheid en innovatie, Habiforum Kennisnetwerk innovatief en meervoudig ruimtegebruik en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG). Uitgeverij Blauwdruk in samenwerking met Stichting Beursloge projecten, ISBN 90-75271-19-4, 176 pag., € 37,00 (excl. verzendkosten).

De publicatie is ook als bundel verkrijgbaar samen met het *Nationaal Pakket Duurzame Stedenbouw* en een cd-rom met het *Referentiekader Duurzame Stedelijke Ontwikkeling van de Provincie Gelderland*. ISBN 90-75271-22-0, 188 pag., € 48,00 (excl. verzendkosten).

Marcelis Wolak Landschapsarchitectuur
 Antony Marcelis
 Postbus 155
 6860 AD Oosterbeek
 T 026 339 01 51 F 026 339 01 07
info@marceliswolak.nl
www.marceliswolak.nl

Archiprix 2005

De beste afstudeerplannen

Henk van der Veen

Archiprix presenteert jaarlijks de beste afstudeerplannen op het gebied van de architectuur, stedenbouw en landschapsarchitectuur van de Nederlandse ontwerpopleidingen: de TU's in Delft en Eindhoven; de academies van bouwkunst in Amsterdam, Rotterdam, Tilburg, Arnhem, Groningen en Maastricht en Wageningen Univeriteit.

In de lichte 2005 gaan veel afstudeerders in op actuele en maatschappelijke vraagstukken. Voorbeelden zijn de integratie van de verschillende culturen in Nederland, de hereniging van Cyprus, de herinrichting van Ground Zero, het wonen en werken in de stad en een luchthaven voor de prijsvechters. Daarnaast zijn er ook poëtische tijdloze plannen voor het wonen in de polder of een museum. Kortom: de oogst van de beste afstudeerplannen van de Nederlandse ontwerpopleidingen is rijk en divers en straalt de ambitie uit van een nieuwe generatie ontwerpers, die klaar staat om elke denkbare ontwerppoging die er toe doet aan te pakken. Vorig jaar concludeerde Paul Groenendijk in zijn onderzoek naar 25 jaar Archiprix dat het initiatief structureel een belangrijke positieve bijdrage levert aan het architectuurklimaat in Nederland en onmisbaar is voor het overbruggen van de kloof tussen studie en beroepspraktijk. Aan die taak blijft Archiprix in de toekomst inhoud geven. In de *slipstream* van de activiteiten van Archiprix ontstaan nieuwe initiatieven die gefaciliteerd worden door het 'instituut' dat Archiprix inmiddels geworden is. Soms

initieert Archiprix die initiatieven zelf, in andere gevallen wordt de Archiprix 'gebruikt' door derden. In binnen- en buitenland staat de Archiprix bekend als een podium voor veelbelovende architecten, stedenbouwers en landschapsarchitecten. Niet alleen opdrachtgevers, werkgevers en opleidingen maar bijvoorbeeld ook organisatoren van prijsvragen en workshops weten steeds beter via de Archiprix de beginnende getalenteerde ontwerpers te vinden. Voor de Archiprix deelnemers betekent dat evenzoveel kansen om hun talenten te benutten en verder aan te scherpen.

INTERNATIONAAL

Naast de nationale Archiprix organiseert Archiprix sinds 2001 de Archiprix International. Aan de Archiprix International kunnen alle hogere ontwerpopleidingen ter wereld meedoen. Een groeiend aantal presenteert zich op dit eerste en enige podium voor het mondiale onderwijsveld. De Archiprix International wordt tweemaal georganiseerd met wisselende partners in het buitenland. Na Rotterdam in 2001 en Istanbul in 2003 werden in juni van dit jaar

in Glasgow de HunterDouglas Awards uitgereikt aan de winnaars van de Archiprix International 2005. In 2007 is China aan de beurt, waar wordt samengewerkt met de Tongji Universiteit in Shanghai.

INFORMATIE

Over Archiprix 2005 en Archiprix International 2005 verschenen de volgende publicaties:

Archiprix 2005, De beste Nederlandse studentenplannen. Redactie Henk van der Veen, 80 pag., ISBN 90 6450 552 7, € 24.50,
Archiprix International 2005, World's best graduation projects. Redactie Henk van der Veen, 128 pag., met dvd, ISBN 90 6450 556 x, € 29.50.

Archiprix

Henk van der Veen
Museumpark 25
3015 CB Rotterdam
T 010 440 12 00
E hveen@archined.nl
www.archiprix.nl
www.archiprix.org

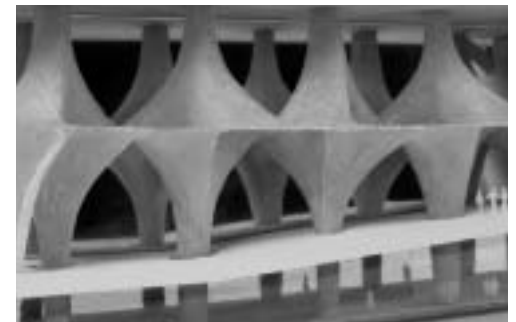
ISLAMITISCHE BEGRAAFPLAATS AMSTERDAM
EERSTE PRIJS
FURKAN KÖSE

De Islamitische begraafplaats in Amsterdam omvat tevens een moskee en een uitvaartcentrum aan weerszijden van de begraafplaats. De architectuur combineert op subtiele wijze modernistische referenties met de islamitische ornamentiek. Het project gaat over het alledaagse, over leven en dood en over de tweede generatie allochtonen in Nederland. Door het verschuiven van het perspectief voor een grote groep allochtonen van tijdelijke naar blijvende vestiging in Nederland, is de behoefte ontstaan naar een eigen plek waar overleden islamieten op een waardige manier begraven kunnen worden. De laatste jaren staat de islam in een negatief daglicht. Dit plan probeert een positieve bijdrage te leveren aan de discussie over de integratie en het Islamitische idioom in de Nederlandse context.

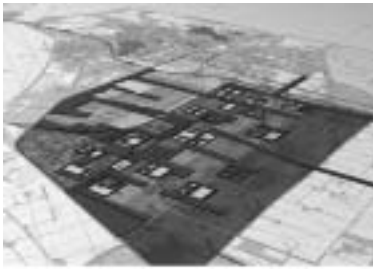
HHN LOW COST CARRIER TERMINAL
TWEDE PRIJS
THEO REITSEMA

Het ontwerp voor een passagiersterminal voor Frankfurt-Hahn Airport (HHN) presenteert een antwoord op de stormachtige ontwikkelingen in de luchtvaart. De terminal is modulair opgebouwd. Door het uitgekende concept zijn de looplijnen kort, het bagagesysteem efficiënt en blijft de oppervlakte in de terminal beperkt tot 9 m² per passagier. Ter vergelijking: op Schiphol is dat 30 m² per passagier, op Kuala Lumpur International Airport zelfs 60 m². De *routing* in de terminal sluit op natuurlijke wijze aan bij het vliegen. Bij vertrek stijgen de passagiers in het gebouw op naar het licht dat door de lichtpatio's binnen valt. De ervaring van het vliegen is optimaal.

CONCRETE POETRY, AN UNDERGROUND CLUB ON TOP OF THE NORTH-SOUTHLINE.
EERVOLLE VERMELDING. PETRA VAN DE VEN

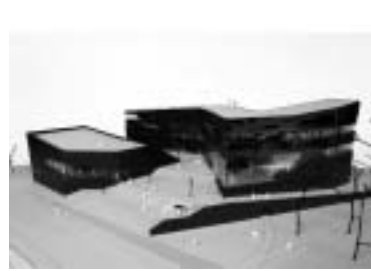
De ondergrondse club is gesitueerd in het centrum van Amsterdam, boven het metrostation Vijzelgracht in de 'Noord-Zuidlijn'. De ondergrondse ruimte krijgt het karakter van een kathedraal waar het leven gevierd wordt. De kathedraal, die de gehele ruimte boven het station vult, is opgebouwd uit gewelven waarbij de buitenkant en de binnenkant in elkaar overlopen. Deze nieuw ontwikkelde vorm is vergelijkbaar met een Möbius lint of de fles van Klein.

A NEW DIMENSION TO THE URBAN LANDSCAPE
PATRICK MIEMIETZ

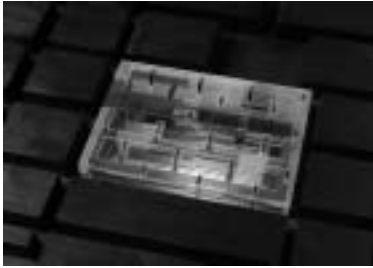
ADRES BEKEND
RIËTTE BOSCH

ARCHITECTURAL OBSTINACY
JORRIN TEN HAVE & JEROEN HAGENDOORN

BEYOND GOOD AND EVIL, LEGERMUSEUM IN AMSTERDAM WEST
ARD DE VRIES

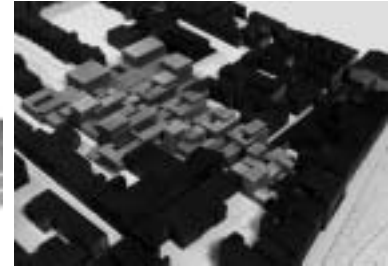
DE ANDERE STAD · L'AUTRE VILLE
NANNE VERBRUGGEN

DESIGNING THE A6 URBAN VOID
BART WUBBEN

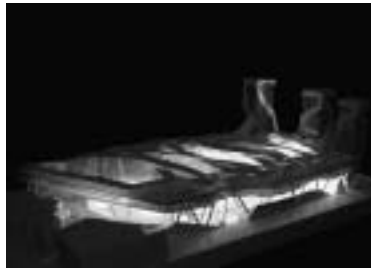
HET EILANDVERHAAL
NYNKE-RIXT JUKEMA

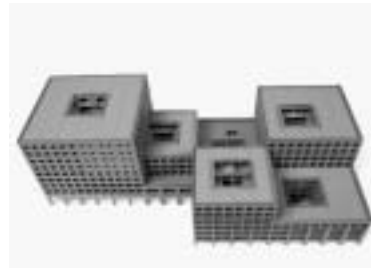
HOGE RAAD DER NEDERLANDEN
RONNY VAN BAKEL

HUIS VAN CULTUREN
HILDE VAN DIJK

IDENTITY IN THE GENERIC CITY
KENNY TANG & SAMMY CHEN

IN.GRAIDENT
JOB FLORIS

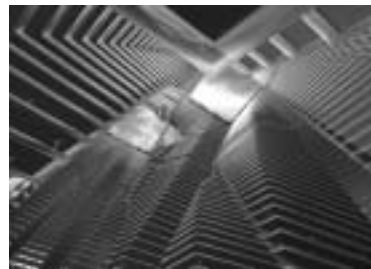
INSTITUUT VOOR MENSELIJKE VOORTPLANTING
PEER GLANDORFF

JIT-LIFE! (JUST-IN-TIME-LIVING)
ALEX DOEZÉ

LE PAYS BAS
BAS VAN BOLDEREN

MEMORIAL LIBRARY LOWER MANHATTAN
PIM VAN OPPENRAAIJ

MUZIEKCOMPLEX LANGS DE SNELWEG
THOMAS GILLET

NICOSIA MEDIA CENTER
JASPER TONK

ONVERKLAARBAAR BEWOOND
JEROEN BOERSMA & COEN GERMERAAD

POLYVALENT PODIUM
MICHEL VAN DER WIELEN

THE INBETWEEN, CULTURAL CENTRE BARCELONA
ANNIKA HERMANN

THUISHAVEN EN UITVALSBASIS WOON- EN OPENBAAR GEBOUW, IJBURG
FLORIS PEETERS

VILLA AL-CHAMAN
MAARTEN SCHEURWATER

WONEN IN WATERLAND
AB HANS

YCOON
JOOST MULDER

BETONFABRIEKEN
FOTO'S DEELNEMERS OUDE RIJN ATELIER S

MOLEN BIJ ZWAMMERDAM

FOTOGRAFERENDE DEELNEMER OUDE RIJN
ATELIER LEIDEN- HAZERSWOUDE-RIJNDIJK

Een rivier met vele gezichten

Bewoners en fotografen brengen de Oude Rijn in beeld

.....

Marcel Eekhout

De omgeving en de geschiedenis van de rivier de Oude Rijn is bijzonder en veelzijdig. Dat vinden de deelnemers aan de manifestatie *focus locus Oude Rijn*. Bewoners en fotografen hebben het afgelopen jaar de bijzondere kwaliteit van de Oude Rijn, van Katwijk tot aan Utrecht, in beeld gebracht. Het resultaat is samengebracht in een tentoonstelling, een foto(blik)boek en een internetsite.

DE VELE GEZICHTEN VAN DE OUDE RIJN

Bij de manifestatie *focus locus Oude Rijn* staat de beleving van het gebied langs de Oude Rijn centraal. De bewoners hebben tijdens Oude Rijn ateliers foto's gemaakt van plekken en gebouwen die zij karakteristiek, mooi of juist niet mooi vonden. Op de terugtocht werd besproken wat de deelnemers was opgevallen. Er was veel gelijkgestemdheid, maar niet alle beelden werden door iedereen op dezelfde manier gewaardeerd. Zo zou je verwachten dat de bewoners vanuit nostalgie en romantiek alleen de oude boerderijen en molens zouden fotograferen, maar voor de meeste van hen is het net zo vanzelfsprekend dat er bedrijven langs de Oude Rijn staan. Als die bedrijven maar wel iets te maken hebben met de Oude Rijn. 'Een autosloperij kan overal zitten, maar potgrondoverslag hoort bij de Oude Rijn en zorgt voor leven op de rivier.' Er werd ook niet alleen gesproken over mooie en lelijke architectuur. Anekdoten over de verschillen tussen de Katwijkers en de Rijnsburgers kwamen aan de orde. En de Haagse Schouw heeft niets te maken met een chique schoorsteen, maar met de plek waar het jaagpad wisselde van de noord- naar de zuidoever en waar mens en dier met een schouw werden overgezet.

RECREATIERIVIER

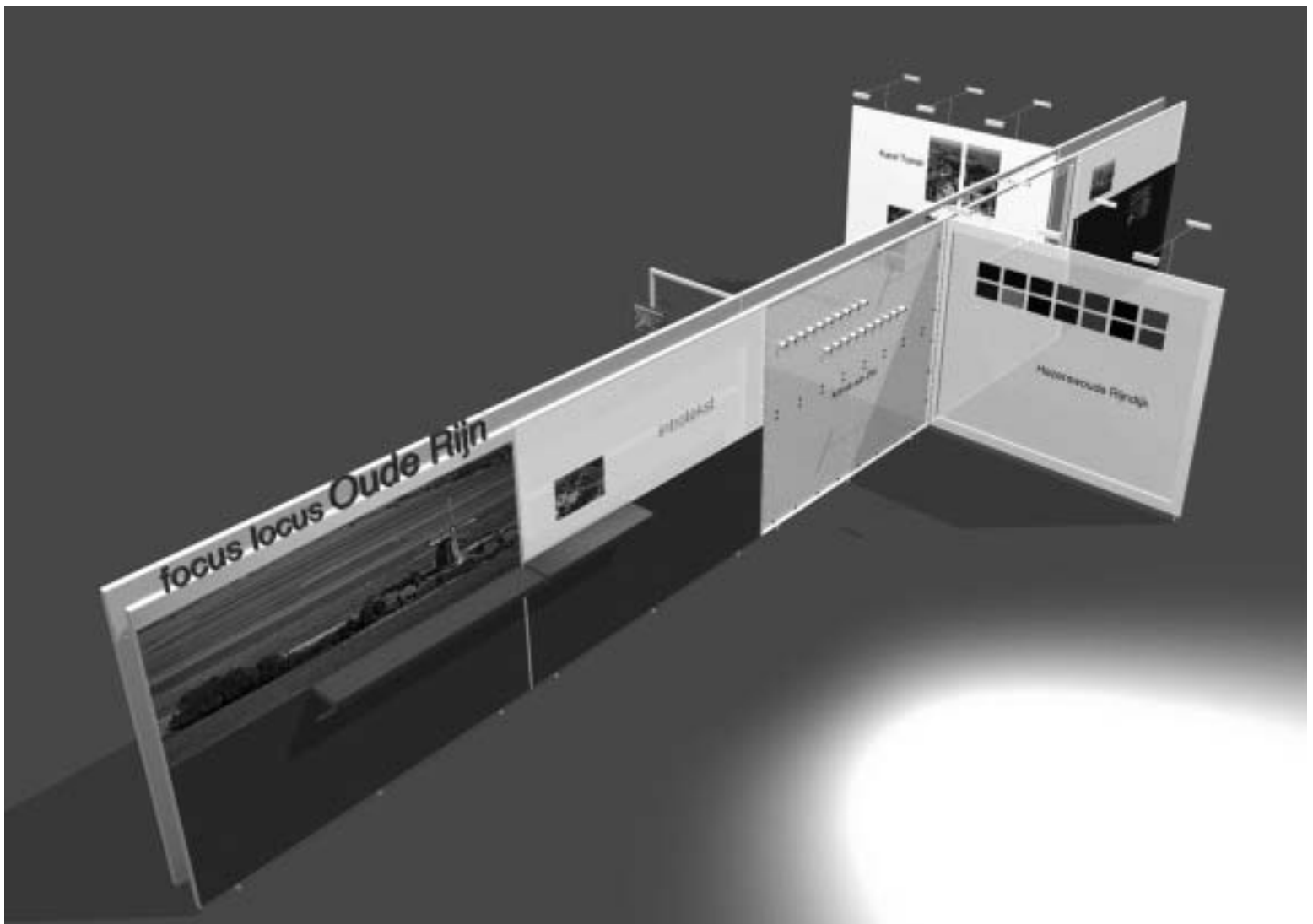
Journalist Tijs van den Boomen heeft op basis van deze foto's en een wandeling van Katwijk naar Utrecht een reisverslag geschreven. Zijn verhaal laat duidelijk zien dat de Oude Rijn niet in één karakteristiek te vangen is: 'De Oude Rijn blijkt een overste-

pend aantal gezichten te hebben, je vindt er roestige loodsen naast glimmende boerderettes, oude scheepswerfjes naast statige boerenhoeves, rommelige volkstuintjes naast gladgeschoren gazons. Aan weerszijden vormt het achterland met zijn geometrische verkaveling een toonbeeld van Nederlandse ruimtelijke ordening, de lintbebouwing direct aan de Oude Rijn doet echter juist Belgisch aan.' Niet alleen bewoners hebben foto's gemaakt en verhalen verteld, ook drie fotografen geven hun visie op het gebied. Karel Tomei bekijkt de Oude Rijn vanaf grote hoogte; hij heeft het gebied vastgelegd vanuit de lucht. Ellen Kooi heeft de Oude Rijn in surrealistische beelden gevangen, waarbij ze ook bewoners heeft betrokken. Aleks Droog geeft zijn visie op het landschap en het gebruik daarvan in panoramabeelden weer. Het zijn letterlijk en figuurlijk onverwachte perspectieven, die door de criticus Johan Vos van commentaar zijn voorzien. Het geheel aan foto's en verhalen levert een boeiend verslag en tijdsbeeld op van het gebied langs de Oude Rijn. Het toont de ontwikkeling van het gebied en laat zien dat de Oude Rijn een woon-, werk- en recreatierivier is met een heel gevarieerd karakter. Er zijn industriële landschappen, pastorale agrarische landschappen en moderne stedelijke landschappen. Kortom: een rivier met veel gezichten. Arm en rijk, boer en burger leven al eeuwen naast elkaar en dat zie je aan de oude boerderijen, dag-

geldershuisjes, arbeiderswijken bij de steenfabrieken en burgermanswoningen. De Oude Rijn heeft niet de allure van de Utrechtse Vecht, het kent niet de traag stromende riviermeanders van de Waal. Het is een rivier die al lang geleden in zijn bedding is vastgelegd en die diep verankerd is in de structuur van het Groene Hart. Op de luchtfoto's is dat goed te zien. De oude opstreckende verkaveling uit de middeleeuwen plooit mee met de bochten van de Oude Rijn en heeft zijn sporen nagelaten in de structuur van steden en dorpen.

NEDERLAND WORDT LANGZAMER VAN BOVENAF

Een van de doelen van de manifestatie *focus locus Oude Rijn* is een bewustzijn creëren dat het hier gaat om een bijzonder gebied, dat niet stilzwijgend opgenomen wordt in de volgende uitbreiding. De foto's zijn een momentopname. De fotograaf drukt af op het moment dat zijn verhaal in beeld komt. Of zoals Johan Vos schrijft bij de luchtfoto's van Karel Tomei: 'De schijnbaar trage rivieren maken weidse bochten. Vanuit het hoge standpunt wordt Nederland langzamer. De mensen verdwijnen dan beetje bij beetje, het land wordt proper en overzichtelijk, de problemen van elke dag worden kleiner, het wekt de indruk dat alles nu zo ongeveer onder controle is. (...) De foto's werden gemaakt bij een heldere lucht. Er is nauwelijks een zweem van mist of sluier. Dat is niet normaal. Karel Tomei koos dit bewust. Hij wil scherpe lijnen, herkenbare

REIZENDE TENTOONSTELLING *FOCUS LOCUS OUDE RIJN*

straten, mensen en auto's, dit land helder en zonnig. Er zijn maar weinig dagen op een jaar dat er zo gefotografeerd kan worden. Het zijn feestdagen. De kleuren worden dan helder, het groen als sla in de lente, de pannen van het dak lichtend, het water diepblauw, en de rode autootjes knalrood. En op de gewone dagen, de dagen van de nevel en de mist, de dagen waarbij de mensen naar kantoor rijden en shoppen in het warenhuis is het belangrijk om te denken aan deze foto's, en zichzelf te zien als een kleine stip in een wereld met veel water en machtige grote rondingen.'

INITIATIEF PROVINCIE LEIDT TOT TOEKOMSTVISIE

De manifestatie *focus locus Oude Rijn* is een project van de Provincie Zuid-Holland en onderzoekt samenwerkingsvormen tussen ruimtelijke ordening en kunst en cultuur. Met *focus locus Oude Rijn* wil de Provincie de samenhang en de identiteit van het landschap van de Oude Rijn van Katwijk tot Utrecht zichtbaar maken. De manifestatie is de eerste stap in een reeks van projecten die uiteindelijk moeten leiden tot een ruimtelijke visie op de toekomst van de Oude Rijn en zijn directe omgeving. De resultaten van *focus locus Oude Rijn* worden gebruikt bij het opstellen van toekomstvisies van de projecten 'As Leiden-Katwijk' en 'Oude Rijnzone' (het gebied tussen Leiden en Bodegraven). Deze projecten zijn gericht op het verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit (groen, water, cultuurhistorie,

recreatie), het oplossen van knelpunten in de infrastructuur en het realiseren van woningbouw en bedrijvigheid. In het project 'Oude Rijnzone' wordt *focus locus* ook ingezet bij het opstellen van een ruimtelijke visie en een beeldkwaliteitplan voor de toekomstige inrichting van het gebied. Daarnaast worden de resultaten van *focus locus Oude Rijn* gebruikt in het project 'Oude Rijn doet Nieuwe Zaken'. Dit project heeft tot doel om cultuurhistorie een belangrijke plaats te geven bij de verstedelijking in het gebied van Katwijk tot en met Bodegraven. In dit project werkte de provincie Zuid-Holland samen met de provincie Utrecht. Ook het Groene Hartteam (overgegaan in het Programmabureau Groene Hart voor de Provincies Noord- en Zuid-Holland en Utrecht), het Centrum voor Beeldende kunst Utrecht, de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek en diverse gemeenten langs de Oude Rijn zijn betrokken. Het project wordt ondersteund door de Europese Unie. Namelijk in het kader van het project Interreg IIIB/Sustainable Open Space-II. In SOS-II werken zeven regio's in Noordwest-Europa samen. Doel van SOS-II is het ontwikkelen van strategieën voor het gebruik van de identiteit van het landschap in planvorming, marketing en communicatie in open gebieden die onder stedelijke druk staan. Parklaan landschapsarchitecten heeft de uitwerking van het concept *focus locus Oude Rijn* voor zijn rekening genomen en de organisatie en begeleiding van de Oude Rijn Ateliers.

INFORMATIE

De reizende tentoonstelling met een selectie van de foto's en verhalen bestaat onder andere uit grote prints die doorgelicht worden, kleine kijkers die de foto's van de bewoners tonen en een gigantische luchtfoto van het gebied tussen Katwijk en Utrecht.

De tentoonstelling is te zien geweest in Katwijk en Bodegraven en wordt nog getoond in Gemeentehuis Rijnwoude (15/9 - 6/10); Gemeentehuis Alphen aan den Rijn (7 - 27/10); H2O sociaal cultureel centrum in Harmelen (28/10 - 17/11); Provinciehuis Utrecht in Utrecht (18/11 - 1/12). Zie voor verdere informatie: www.focuslocusouderijn.nl

De foto's en teksten zijn gepubliceerd in een fotoblik met zeven boekjes, te bestellen bij Uitgeverij Aprilis, ISBN 90 5994 090 3, € 19,50

Parklaan landschapsarchitecten
Marcel Eekhout
Vughterstraat 280
5211 GR Den Bosch
T 073 614 01 91
E marcel@parklaan.nl
www.parklaan.nl

Wij zijn (ook) anders!

Herinrichting woonzorgcentrum De Bolder

Sjoerd Cusveller

Bij een woonzorgcentrum zoals De Bolder in Huizen is de samenhang tussen het gebouw, de buurt, de zorgverlening, de mensen die er wonen en de mensen die er werken essentieel. Het gezamenlijk denken door disciplines uit de zorg en ruimtelijke disciplines over de aard van die samenhang en hoe die een ruimtelijke uitdrukking kan krijgen, ligt dan ook erg voor de hand, maar blijkt nog niet erg vanzelfsprekend. In april 2005 werd met ondersteuning van de Premselaregeling van het Stimuleringsfonds voor Architectuur een workshop georganiseerd. De workshop had een tweeledig doel: het verkennen van de mogelijkheden tot versterking van de relaties met de buurt en het verbeteren van de inrichting van de collectieve ruimten van De Bolder. Het onderwerp was het steeds veranderende spanningsveld tussen het publieke, het gemeenschappelijke en het private domein. Waar gaat privacy over in vereenzaming? Waar is de grens tussen gemeenschapszin en bemoeizucht of controle? Waar houdt de verzorging op en begint het eigen huis?

De Bolder is een woonzorgcentrum in Huizen voor senioren die meer of minder zorg nodig hebben: fitte bewoners, bewoners met lichamelijke ongemakken en demente bewoners. De laatste tijd wordt de behuizing toegespitst op deze diverse bewonersgroepen. Zo is de afgelopen twee jaar het toenmalige verzorgingshuis ingrijpend gerenoveerd, het verpleeghuis deels aangevuld met nieuwbouw en zijn er aanleunwoningen bijgebouwd. Deze transformatie bood de gelegenheid om in het verpleegdeel groepswooningen te introduceren. Dementerende senioren wonen hier samen met maximaal zes bewoners en een altijd aanwezige verzorger. Bij het zorgconcept van kleinschalig groepswoonen wordt de nadruk gelegd op een zo normaal mogelijke woonsituatie. De woningen hebben daarom ook een voordeur aan de straat.

De voordeuren van de groepswooningen dragen bij aan de verankering van De Bolder in de buurt. Het verbeteren van de verankering in de buurt was een ander doel van de renovatie/nieuwbouw. Dat komt bijvoorbeeld ook tot uitdrukking in de verplaatsing van de hoofdentree en het toegankelijk maken van voorzieningen voor buurtbewoners.

DUBBELZINNIGE INRICHTING

De verankering van De Bolder in de buurt laat echter nog veel te wensen over. Het probleem spitst zich toe op de inrichting van de collectief gebruikte ruimten en de inrichting van de buitenruimten. Hier komt de relatie tussen de bewoners onderling en die met de 'buitenstaanders' (buurtbewoners, bezoekers, familie) tot uitdrukking. Op het ogenblik is de inrichting nogal dubbelzinnig. Lange gangen met een institutionele uitstraling aan de ene kant en gezellige zitjes aan de andere kant. Een bruin café, dat echter diep in het gebouw verstopt zit en een publiek restaurant met een glasgevel aan het entreeplein, maar slechts toegankelijk via de balie. Een verenigingszaal aan de achterkant van het centrum

en buitenruimten die gedomineerd worden door geparkeerde auto's. Op zijn best geformuleerd heeft De Bolder de complexiteit van een kleine stad. Negatief geformuleerd is De Bolder ongestuurd door haar onoverzichtelijkheid.

MOGELIJKE VERBETERINGEN

De vraag naar verbetering is makkelijker gesteld dan te beantwoorden. Is het voldoende om alleen het interieur opnieuw in te richten of zijn er ingrijpende architectonische maatregelen nodig? Is een herinrichting voldoende of is een herschikking van de collectief gebruikte ruimten het gebruik wenselijk? Betreft het alleen het interieur of is de buitenruimte ook onderdeel van de opgave? Kunnen de beeldende kunsten van betekenis zijn? Om te zoeken naar de mogelijkheden om verbeteringen aan te brengen heeft op 22 april 2005 een workshop plaatsgevonden voor ontwerpers en deskundigen uit de zorg met een tweeledig doel: het formuleren van de (ontwerp)opgave voor het verbeteren van de inrichting van de collectief gebruikte ruimten en het verbeteren van de relaties van De Bolder met de buitenruimten. Het doel sluit aan bij de zorgvisie van De Bolder. Een visie die er op neer komt dat de bewoners van De Bolder, de buurt, de bezoekers, de familie en de verzorgers met elkaar te maken hebben.

WAT HEBBEN BEWONERS DE BUURTE VERTELLEN?

De vraag is wat de buurt en De Bolder elkaar te vertellen hebben. Tijdens een voorbereidende excursie met de deelnemers aan de workshop, lijkt de boodschap van de verschillende woonzorgcentra vooral dat er hele normale, hele gewone mensen wonen. De vormgeving en de inrichting is erop gericht een zo vertrouwd en zo herkenbaar mogelijke omgeving te scheppen. Dat komt bijvoorbeeld tot uiting in knusse zitjes en gezellige decoraties. Aan de andere kant

lijkt er een algemeen gedeelde opvatting te bestaan, dat de voorzieningen in de zorgcentra ook toegankelijk en bruikbaar moeten zijn voor de buurtbewoners. De centra doen op vele manieren hun best om de buitenwereld naar binnen te halen en zo de grenzen tussen buiten en binnen zo veel mogelijk te slechten. Tijdens de workshop is dit denkmodel van het woonzorgcentrum als buurthuis ook verkend. Er kwam echter ook een ander denkmodel naar voren: het woonzorgcentrum als klooster. Het klooster is in dit denkmodel metafoor voor een type gebouw waarbij de specifieke leefwereld van bewoners leidend is voor de vormgeving en inrichting.

HET WOONZORGCENTRUM ALS 'KLOOSTER'

Als de bewoners van De Bolder en de buitenwereld een betekenis voor elkaar hebben, wat is dat dan? Het woonzorgcentrum als klooster legt de nadruk op het bijzondere en het anderszijn van de bewoners door De Bolder juist níet eruit te laten zien als de buitenwereld. De specifieke inrichting en vormgeving van De Bolder weerspiegelt dit anderszijn van de bewoners. Buitenstaanders bezoeken dan De Bolder omdat het anders is dan de normale wereld, omdat De Bolder kwaliteiten heeft die elders niet te vinden zijn. Zoals er mensen zijn die de bijzondere kwaliteiten van een klooster (rust, bezinning, aandacht, regelmaat en soberheid) juist opzoeken om te ontsnappen aan de hectiek van het dagelijks bestaan. Niemand weet nog hoe het denkmodel van het woonzorgcentrum als klooster concreet gestalte kan krijgen. Op voorhand kunnen we wel twee aspecten noemen waarin de bewoners van De Bolder zich onderscheiden: het tempo en de waarneming. Het tempo van het dagelijkse leven ligt voor de bewoners van De Bolder lager dan in de buitenwereld. Vandaag de dag kunnen we dat zien als een kwaliteit; kijk naar de debatten over onthaasting en een fenomeen als *slow food*. Het lagere tempo is voor de bewoners van De Bolder niet alleen het gevolg van

WOONZORGCENTRUM DE BOLDER,
GROEPSWONINGEN AAN DE STRAAT

WOONZORGCENTRUM DE BOLDER, ENTREE-
RUIMTE MET ONTVANGSTBALIE EN ZITJES.
FOTO'S: JOOST BROUWERS

fysieke gebreken of mentale achteruitgang. Zij kunnen ook de tijd nemen omdat ze hun werkzame leven achter de rug hebben.

Voor de buitenstaander kan het lage tempo een bewuste keuze zijn. Het tempo heeft zowel effect op de inrichting als op de programmering. Het ligt bijvoorbeeld minder voor de hand om zogenaamde gemakswinkels toe te voegen waar de buurtbewoner nog snel even een boodschap doet. Te denken valt dan eerder aan een traditionele buurtwinkel, waar het uitwisselen van de laatste nieuwtjes belangrijker is dan de boodschap, of een klassieke leesbibliotheek met voorleesuren, een fotoarchief, een bloemenkwekerij of een damcafé.

Ook in hun waarnemingsvermogen onderscheiden de bewoners van De Bolder zich. De waarneming van geluid, beeld of geur verandert naar gelang de leeftijd, maar ook de betekenis die aan prikkels wordt

gehecht verandert. Voor de demente bewoners verandert ook de manier waarop prikkels verwerkt worden. Hoe deze veranderingen een uitdrukking kunnen krijgen in een andere inrichting blijft een nog open vraag. Dat de inrichting anders zal zijn dan de 'normale' inrichting met alle attributen en decoraties van huiselijkheid is wél duidelijk. Het zal veel experiment en onderzoek vergen om tot een zinvolle uitdrukking van het *anderszijn* te komen, tot een inrichting met specifieke kwaliteiten. Dat vraagt om een acceptatie van het anderszijn en minder om de benadrukking van het gewoon-zijn. Als eerste stap werkt De Bolder de resultaten van de workshop uit tot een soort masterplan. Tegelijkertijd wordt een ontwerp gemaakt voor de inrichting van de binnentuinen bij de groepswoonings voor dementen.

INFORMATIE

Dit artikel kwam tot stand in samenwerking met Monique Wijnties (adviseur Aedes-Arcares Kenniscentrum Wonen-Zorg)

Vivium zorggroep
Helene Wüst
De Bolder
Akkerweg 57
1276 BB Huizen
T 035 577 31 00
F 035 525 37 49
E bolder@vivium.nl
www.vivium.nl

KARAKTERISTIEK HAAREN

KARAKTERISTIEK HELVOIRT

ONTWIKKELINGSGBIED CENTRUM HELVOIRT

Nieuwbouwplannen voor het dorpshart? Vertel het ons!

Indira van 't Klooster

In veel dorpen in Nederland worden nieuwbouwplannen gemaakt voor het centrum. Aan deze plannen wordt echter zelden veel aandacht besteed. De dorpen beschouwen hun veelal kleinschalige ontwerpen niet als baanbrekend en de buitenwereld merkt ze door hun geringe omvang meestal niet op. Toch zijn deze plannen van wezenlijke betekenis voor de economie, de sociale samenhang en de ruimtelijke perceptie van het dorp.

Voor kleine dorpen is soms het besef dat er iets te kiezen valt al een *eye-opener*. Meestal is men al blij dát er een ontwikkelaar is te vinden om in het dorp aan de slag te gaan en stelt men geen verdere vragen of eisen aan het voorstel van de ontwerper. In de gemeente Haaren ging het anders.

De gemeente Haaren staat voor de opgave om naast de kerk en het stadhuis, in het hart van het dorp Haaren, een renovatie- en (ver)nieuwbouwprogramma te realiseren. Het programma omvat twee scholen en 178 seniorenappartementen en tien grondgebonden woningen. Behoud van het dorpse karakter vindt men belangrijk. Een stedenbouwkundige visie is vastgesteld. Eerdaags volgt een beeldkwaliteitplan. In het dorp Helvoirt, eveneens onderdeel van de gemeente, wordt ook gewerkt aan een centrumplan. Zowel bij de gemeenteraad als bij het College van B&W bestond de behoefte aan meer informatie over de aandachtspunten bij de planbeoordeling, de procesaanpak, als ook bij het formuleren van een duidelijke visie op de planvorming.

CURSUS VOOR DE GEMEENTERAAD: DE PRAKTIJK ELDERS

Architectuur Lokaal werd gevraagd bouwstenen te leveren voor de discussie die moet leiden tot een beeldkwaliteitplan. Dat betekende dat allereerst nagedacht moest worden over de identiteit van Haaren. Wat is die identiteit? Wat wil de gemeente bereiken? Voor de beantwoording van deze vragen stelde Architectuur Lokaal een cursusprogramma op voor de gemeenteraad en het College, waarin de begrippen ruimtelijke kwaliteit (en hoe benoem je dat?) en architectonische kwaliteit (en waarop beoordeel je dat?) centraal stonden. Praktijkverhalen van andere gemeenten met een soortgelijke opgave (maar een andere aanpak) en een workshop gaven beter inzicht in de aard van de opgave en de mogelijke aanpakken.

Één van de discussiepunten die naar boven kwam, ging over typologieën die nooit eerder in een dorp bestonden (zoals appartementen) en hoe die vorm

zouden kunnen krijgen. Een dorp heeft traditioneel een gemengd programma - er staan veel verschillende soorten gebouwen, met verschillende functies in verschillende afmetingen door elkaar heen. Moderne programma's bestaan echter voornamelijk uit woningbouw, vaak appartementen. Dan zijn wel een aantal kunstgrepen nodig om het beeld van een dorp overeind te houden. De vraag is hoe met eigentijdse middelen een dorpse architectuur kan ontstaan, die ook nog refereert aan de cultuurhistorische wortels van het dorp. Voor Haaren boden Grave en Oostzaan nuttige aanknopingspunten.

Grave is vooral bekend vanwege het masterplan dat in 1994 is gemaakt door de Zweedse architect Ralph Erskine (inmiddels overleden). De nadruk hierin lag op het creëren van een nieuwe identiteit met eigentijdse middelen. Inmiddels zijn vele plannen gerealiseerd en vindt herbezinning plaats. Verder gaan op de ingeslagen weg van Erskine of is er behoefte aan nieuwe impulsen? Een belangrijke opgave in het hart van het dorp is de locatie 'Hofplein en Bijl' ter plaatse van het stadhuis dat over een paar jaar overbodig wordt vanwege nieuwbouw elders (door Erick van Egeraat). In het hart van het dorp, op het dorpsplein denkt men daar aan de bouw van 30 starterwoningen.

Oostzaan heeft met haar centrumplan ingezet op het creëren van een nieuw en bruisend dorpshart. Vier aspecten vormden het uitgangspunt ter realisering daarvan: een bundeling van functies en voorzieningen die het centrum levendig houden; een dorpse architectuur die aansluit bij de bestaande bebouwing en de cultuurhistorie; economische vitaliteit. En tot slot, een eigentijdse architectonische vormgeving.

DORPSE ARCHITECTUUR IN HET GROEN

In de gemeente Haaren is de ambitie nu geformuleerd. Haaren wil in het dorp Haaren een groene gemeente blijven en de nog aanwezige cultuurhistorische elementen behouden. Zo zal de relatie met het beekdal, waar naartoe nog diverse historische paden naar toe

lopen, intact blijven, misschien zelfs worden versterkt. De architectuur moet aansluiten bij de historisch waardevolle beelden in het gebied, maar niet door middel van een historiserende beeldtaal. En het dorpsplein moet de sfeer uitstralen van een Brabants dorp op zandgrond. De gemeente(raad) houdt de vinger stevig aan de pols. Het ontwerp beeldkwaliteitplan zal voor besluitvorming worden voorgelegd, waarschijnlijk in twee keer zodat nog een aanpassing mogelijk is voor de definitieve vaststelling. Voor de uitwerking ervan gaat de voorkeur uit naar een ruimer stedenbouwkundig plan en een beeldkwaliteitplan, waarbij uiteindelijk de raad kiest voor een concreet ontwerp per deelproject.

EN ELDERS?

Met onze *quick survey* hebben we maar een tipje van de sluier opgelicht. Er zijn veel dorpen die bezig zijn met het vernieuwen van hun dorpscentrum, soms ook als 'reparatieronde' van eerdere ingrepen. Ervaren elders blijken moeilijk vindbaar voor gemeenten, maar als ze gevonden worden blijkt een vergelijking met de eigen opgave zeer leerzaam. Aan die uitwisseling draagt Architectuur Lokaal graag bij. Onze vraag aan u is: wat zijn de uitgangspunten bij de vernieuwing van het dorpshart in uw gemeente, wat zijn de ambities, hoe verloopt het proces en wat is resultaat? Vertel uw ervaringen aan Architectuur Lokaal en neem contact op met Indira van 't Klooster, (T 020 530 40 00 of indira.vantklooster@arch-lokaal.nl).

INFORMATIE

Gemeente Haaren
Ed Mol
Mgr. Bekkersplein 2
5076 AV Haaren
T 0411 62 72 82
F 0411 62 72 98
E gemeente@haaren.nl
www.haaren.nl

Woningbouw aan het Spaarne

Realisatie prijsvraagontwerp na 13 jaar

Sandra Mellaart

Aan het begin van 2005 werd de laatste sleutel overhandigd aan de trotse eigenaren van een van de seniorenwoningen van het nieuwbouwproject 'Europan' aan de Kampersingel in Haarlem. Dit project dankt zijn naam aan de internationale prijsvraag European, die elke twee jaar gelijktijdig in een groot aantal Europese landen wordt georganiseerd voor architecten onder de veertig jaar. Reële bouwlocaties worden beschikbaar gesteld door gemeenten en opdrachtgevers, met de intentie om hier ook daadwerkelijk een uit European voortgekomen project te realiseren.

KONINGSTEIN IN DE WIJK HET ROZENPRIEEL, HAARLEM
ONTWERP: HIGGS YOUNG ARCHITECTS

WONEN IN HET CENTRUM

Dertien jaar zat er tussen het moment van uitschrijven van de derde editie van European, European 3, en de oplevering van de laatste woningen van het project in Haarlem. In 1992 was Haarlem een van de gemeenten die een locatie beschikbaar stelden voor European 3. Het gaat hierbij om de locatie Koningstein in de wijk Het Rozenprieel, een Haarlemse stadsvernieuwingswijk gebouwd eind 19e eeuw. De gemeente kocht de wasserij en het omliggende terrein van de firma Rookmaker en wilde hier woningbouw realiseren. De locatie was zeer aantrekkelijk gelegen: dichtbij het centrum en nabij het Spaarne. In het prijsvraagprogramma voor de deelnemers pleitte de gemeente Haarlem voor meer toegangen tot Het Rozenprieel, passend in de stedenbouwkundige structuur van de wijk. Groenvoorzieningen, ruimte voor spelende kinderen, recreatie, verkeer en parkeren waren kernpunten uit het prijsvraagprogramma. Er moesten ongeveer 80 woningen worden gebouwd, waarvan de helft in de sociale sector. Omdat een deel van de woningen bestemd was voor 55-plussers betekende dit extra aandacht voor aanpasbaar bouwen, flexibele woningindeling en een veilige woonomgeving.

ENGELSE TUINSTAD

In 1994 wees de jury uit de 62 inzendingen, die uit 14 verschillende landen binnenkwamen, het plan van Gaby Higgs en Gary Young van het bureau Higgs Young Architects uit Londen aan als winnaar. De jury koos voor het plan omdat 'Het bouwblok een heldere, centrale binnenruimte schept en goede aansluitingen heeft met het zuidelijk gelegen woongebied; een probleem waar veel andere inzenders over zijn gestruikeld.'

Het prijsvraagontwerp, gebaseerd op de Engelse tuinstadgedachte, bestaat uit een woonblok met maisonnettes van vijf lagen en eengezinswoningen

van drie lagen, georiënteerd op een groen middengebied. Door het gebruik van verschillende woningtypen wilden Higgs en Young een gedifferentieerd woonmilieu realiseren. Alle woningen, bedoeld voor huishoudens met kinderen en 55-plussers, zijn voorzien van een aparte werkruimte. Met de in het plan opgenomen voorzieningen voor het gebruik van actieve en passieve zonnewarmte, destijds nog minder actueel dan heden, waren Higgs en Young hun tijd vooruit.

De gemeente Haarlem was tevreden met de keuze van de jury. Ook de wijkbewoners spraken zich tijdens een informatiebijeenkomst in meerderheid positief uit over het plan. Er kon dus onmiddellijk worden begonnen met de uitwerking van het ontwerp, ware het niet dat de bodem van de locatie, waar de wasserij gestaan had, vervuild bleek. Het uiteindelijke plangebied werd kleiner dan de oorspronkelijke prijsvraaglocatie, omdat bovendien de voorgenomen verwerving van onder andere een moskee niet op korte termijn kon plaatsvinden. Ook de noodzakelijke bodemsanering bleek een probleem. De vervuiling was ernstiger en omvangrijker dan in eerste instantie verwacht, en ook de vraag wie financieel verantwoordelijk was voor de bodemsanering zorgde voor veel vertraging. Voormalig stadsarchitect van Haarlem Thijs Asselbergs werd mentor van de Engelse architecten. Hij stond hen met raad en daad bij en zorgde voor de vertaling van hun ideeën naar de Nederlandse regelgeving en eisen voor volkshuisvesting. In 1997 kreeg het bureau van Thijs Asselbergs opdracht voor het uitwerken van het project met als uitgangspunt dat Higgs en Young de ontwerpende architecten zouden zijn. Een Nederlands - Engelse uitwisseling ontstond. Zo veranderden de plattegronden onder invloed van het Nederlandse bureau en kreeg de rijke materiaalkeuze van de Engelse architecten veel lof.

EINDELIJK KLAAR

Ondanks de aanpassingen aan het prijsvraagontwerp en de locatie bleef de opzet van het oorspronkelijke plan in grote lijnen gehandhaafd. Eindelijk, in februari 2003 ging de eerste paal de grond in. Daarna ondervond de realisatie weinig hinder meer. Het project zoals het nu gerealiseerd is bestaat uit drie delen. Zo is er een appartementengebouw gebouwd met 43 huurwoningen voor senioren boven een half ondergrondse parkeergarage. Langs de Kampersingel, tussen de bestaande herenhuizen, staan acht koopwoningen met een woonwerkruimte. In het binnengebied, aansluitend op de achterliggende wijk Het Rozenprieel, omsluiten 30 eengezinswoningen een semi-openbare groene binnentuin. De eengezinswoningen hebben geen privé-tuin, maar een royaal terras. Voor alle woningen is een overdekte parkeerplaats aan het middengebied beschikbaar. In een latere fase zullen de woningen, die op de plaats van de moskee zijn gepland, worden gerealiseerd. De oude moskee wordt gesloopt en een nieuwe moskee zal elders in Haarlem worden gebouwd.

INFORMATIE

Evenals bij andere gerealiseerde European-projecten verschijnt er van dit project eind 2005 een door European verzorgd boekje.

[Europan Nederland](#)
Sandra Mellaart
T 010 440 12 38
F 010 436 00 90
E office@europan.nl
www.europan.nl

Architectuurcentra Nederland

ALKMAAR

AIA
Willem Hedastraat 24
1816 KC Alkmaar
T 072 520 27 01
F 072 520 43 42
architectuur-alkmaar@zonnet.nl

ALMERE

CASLA
Markt 110
1354 BA Almere
T 036 538 68 42
F 036 538 61 64
casla@casla.nl
www.casla.nl

AMERSFOORT

De Zonnehof
De Zonnehof 4A
3800 AR Amersfoort
Bezoekadres:
De Zonnehof 8, Amersfoort
T 033 463 30 34
F 033 465 26 91
j.vanderwerff@dezonnehof.nl
www.dezonnehof.nl

AMSTERDAM

ARCAM
Prins Hendrikkade 600
1011 VX Amsterdam
T 020 620 48 78
F 020 638 55 98
astrid@arcam.nl
www.arcam.nl

AMSTERDAM

De Zuiderkerk
Zuiderkerkhof 72
1011 WB Amsterdam
T 020 552 79 68
F 020 552 79 88
wit@dro.amsterdam.nl
www.zuiderkerk.amsterdam.nl

APELDOORN

Bouwhuis
Postbus 4153
7320 AD Apeldoorn
T 055 576 04 11
F 055 521 97 10
secretariaat@architectuurcentrumbouw-
huis.nl
www.architectuurcentrumbouw-
huis.nl

ARNHEM

CASA
Statenlaan 85
6828 WC Arnhem
T 026 443 77 74
ed@arnhem-originals.nl

BREDA

Gebouw F
Bastionstraat 13
4817 LD Breda
T 076 530 06 25
F 076 531 07 27
m.gorriessen@gebouwf.nl
www.gebouwf.nl

DELFT

Delft Design
Postbus 2838
2611 HN Delft
T 015 214 39 41
F 015 214 63 43
info@delftdesign.nl
www.delftdesign.nl

DEN HAAG

STROOM
Beeldende kunst t/m architectuur
Hogewal 1
92514 HA Den Haag
T 070 365 89 85
F 070 361 79 62
jan.wijle@stroom.nl
www.stroom.nl

DEN HELDER

Stichting Triade
Postbus 128
1780 AC Den Helder
Bezoekadres:
Middenweg 2, Den Helder
T 0223 53 72 00
F 0223 53 72 01
triade.kunsteducatie.denhelder-
der@wxs.nl
www.tirade-denhelder.nl

DEVENTER

Architectuurcentrum Rondeel
Kunstenlab, Laboratoriumplein 3
7411 CH Deventer
T 0570 61 19 01
F 0570 67 20 74
info@rondeel.deventer.nl
www.rondeeldeventer.nl

DIEPENHEIM

Kunstvereniging Diepenheim
Grotestraat 17
7478 AA Diepenheim
T 0547 35 21 43
F 0547 35 14 51
info@kunstverenigingdiepen-
heim.nl

DORDRECHT

Stichting De Stad
Noordendijk 135
3311 RN Dordrecht
T 078 639 98 70
destad@planet.nl

DRENTHÉ

Architectuurcentrum Drenthe
i.o.
Ruimtelijke Kwaliteit Provincie
Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen
Bezoekadres:
Westbrink 1, Assen
T 0592 36 54 17
F 0592 36 54 90
y.alkema@drenthe.nl

EINDHOVEN

ACE
De Witte Dame
Emmasingel 20
5611 AZ Eindhoven
T 040 296 11 36
ace@mu.nl
www.architectuurcentrumeind-
hoven.nl

GOUDA

**GRAP Gouds Regionaal
Architectuur Platform**
Molenwerf 2a
2801 PP Gouda
aA@atelierarchitecten.nl

GRAVE

Projectenwinkel Grave
Postbus 7
5360 AA Grave
Bezoekadres:
Hofplein 1, Grave

GRONINGEN

Platform GRAS
Hofstraat 21
9712 JA Groningen
T 050 312 33 95
F 050 312 22 89
info@platformgras.nl
www.platformgras.nl

HAARLEM

ABC
Groot Heiligland 47
2011 EP Haarlem
T 023 534 05 84
F 023 542 49 28
info@architectuurhaarlem.nl
www.architectuurhaarlem.nl

HAARLEMMERMEER

**Podium voor Architectuur
Haarlemmermeer**
Postbus 110
2130 AC Hoofddorp
T 023 566 95 89
M 06 14 89 27 23
F 023 566 95 34
Bezoekadres: Raadhuisstraat 7
podium@pier-k.nl
www.podiumarchitectuur.nl

HEERLEN

Vitruvianum
Postbus 1
6400 AA Heerlen
Bezoekadres:
Glaspaleis
Bongerd 18, Heerlen
T 045 577 22 05
F 045 577 22 93
vitruvianum@heerlen.nl
www.vitruvianum.nl

HELMOND

Architectuurcafé Helmond
Postbus 818
5700 AV Helmond
F 040 243 94 16
architectuurcafe@tref.nl
www.tref.nl/helmond/architec-
tuurcafe

's-HERTOGENBOSCH

BAI
Postbus 716
5201 AS 's-Hertogenbosch
T 073 642 81 78
F 073 642 81 69
bai@home.nl
www.bai-s-hertogenbosch.nl

HILVERSUM

Dudok Centrum
Dudokpark 1
1217 JE Hilversum
T 035 629 22 62
F 035 629 24 57
dudokcentrum@hilversum.nl

HOORN

ACH
Centrale bibliotheek
Wisselstraat 8
1621 CT Hoorn
T 0229 21 94 41
F 0229 23 84 24
info@archicentrumhoorn.nl
www.archicentrumhoorn.nl

HOUTEN

Makeblijde
Postbus 460
3990 GG Houten
Bezoekadres:
Oud Wolfseweg 3, Houten
T 030 636 52 72
F 030 636 52 79
park@makeblijde.nl
www.makeblijde.nl

KENNEMERLAND

Gebouw & Omgeving
Vereniging Haerlem
Postbus 1105
2001 BC Haarlem
Bezoekadres:
Grote Markt 17, Haarlem
T 0255 51 31 06
www.haerlem.nl

LEEUWARDEN

Fries Architectuur Centrum
Postbus 1
8900 AA LEEUWARDEN
T 058 299 42 40
F 058 299 42 42
info@friesarchitectuurcentrum.nl
www.friesarchitectuurcentrum.nl

LELYSTAD

Stichting ALS
Postbus 2108
8203 AC Lelystad
T 06 542 118 73
info@stichtingals.com
www.stichtingals.com

LEUSDEN

Stichting Architectuur Leusden
Meidoornhof 14
3831 XR Leusden
T 033 494 36 89
stichtingarchitectuurleusden@pl
anet.nl

MAASTRICHT

TOPOS
Tongersestraat 49A
6211 LM Maastricht
T 043 327 02 83
F 043 327 02 86
info@toposmaastricht.nl
www.toposmaastricht.nl

NAGELE

Museum Nagele
Zuidwesterringweg 15
8308 PC Nagele
T 0527 65 25 79
F 0527 65 23 37
wpkeur@worldonline.nl
www.nagele.nl/museum

NIJMEGEN

ACN
Kannenmarkt 6
6511 KC Nijmegen
T 024 324 43 82
T 024 360 89 71
F 024 360 92 61
info@architectuurcentrumnij-
megen.nl
www.architectuurcentrumnijme-
gen.nl

RIJNLAND

RAP
Nieuwstraat 33
2312 KA Leiden
T 071 513 75 25
F 071 514 66 09
info@rapsite.nl
www.rapsite.nl

ROTTERDAM

**ArchiCenter/
Rotterdam Marketing**
Postbus 30235
3001 DE Rotterdam
Bezoekadres:
Beurs/WTC
Beursplein 37, Rotterdam
T 010 205 15 00
F 010 205 15 96
ac@rotterdam-marketing.nl
www.vvv.rotterdam.nl

ROTTERDAM

Stichting AIR
Postbus 21828
3001 AV Rotterdam
Bezoekadres:
Coolsingel 63, Rotterdam
T 010 280 97 00
F 010 280 96 90
info@airfoundation.nl
www.airfoundation.nl

TILBURG

CAST
Dunantstraat 1
5017 KC Tilburg
T 013 544 92 22
F 013 544 96 69
013 584 10 10
F 013 584 10 20
info@castonline.nl
www.castonline.nl

TWENTE

ACT
Deurningerstraat 6
7514 BH Enschede
T 053 483 79 85
F 053 432 68 96
info@architectuurcentrumtwen-
te.nl
www.architectuurcentrumtwen-
te.nl

UTRECHT

Aorta
Achter de Dom 14
3512 JP Utrecht
T 030 232 16 86
F 030 232 13 90
aorta@aorta.nu
www.aorta.nu

VENLO

APVEO
Postbus 128
5900 AC Venlo
T 077 351 70 56
F 077 354 81 29
info@apveo.nl
www.apveo.nl

WEERT

Stichting Architectuurlijk Weert
Windmolen 24
6003 BK Weert
Bezoekadres:
Noordkade 48a, Weert
T 0495 54 09 37
T 073 523 39 00
p.geerts@croonen.nl

ZAANDAM

BABEL
Cornelis van Uitgeeststraat 2D
1508 EH Zaandam
T 075 670 06 95
F 075 612 54 88

ZEELAND

Het Zeeuwse Gezicht
Postbus 41
4330 AA Middelburg
T 0118 61 14 43
F 0118 65 09 51
secretariaat@hetzeeuwsegezicht.nl
www.hetzeeuwsegezicht.nl

ZUTPHEN

RAiA
Van Essenstraat 31
7203 DH Zutphen
T 0575 54 22 24
info@planet.nl

ZWOLLE

ZAP
Van Hallware 124
8014 RT Zwolle
T 038 423 06 84
F 038 422 76 64
info@stichtingzap.nl
www.stichtingzap.nl

Coördinatie Overleg Lokale
Architectuurcentra OLA
Architectuur Lokaal
jacqueline.wippo@arch-lokaal.nl

Adressen van lokale architectuur-
centra in binnen- en buitenland:
www.arch-lokaal.nl/arch-
centra/index.html